

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072- «Фінанси, банківська справа та страхування»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему

«МІСЦЕ ТА РОЛЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ»

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студент IV курсу групи Фб-4 20.04 _____ Пономаренко Антон Сергійович

Науковий керівник _____ д.е.н., проф. Л.Є. Момотюк

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Т. Г. Бондарук

Київ 2024

Ім'я користувача:
Горобець Олена

ID перевірки:
1016367390

Дата перевірки:
17.06.2024 11:53:02 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
18.06.2024 10:55:44 EEST

ID користувача:
88017

Назва документа: КРБ_Пономаренко_на_плагіат

Кількість сторінок: 80 Кількість слів: 17799 Кількість символів: 139713 Розмір файлу: 2.70 MB ID файлу: 1016173968

20.9% Схожість

Найбільша схожість: 6.52% з Інтернет-джерелом (<https://em.duit.in.ua/index.php/home/issue/download/7/7>)

20.9% Джерела з Інтернету

1000

Сторінка 82

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

27

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ**

Освітній ступінь - *бакалавр*

Галузь знань - *07 «Управління і адміністрування»*

Спеціальність – *072 «Фінанси, банківська справа та страхування»*

Освітньо-професійна програма – *«Фінанси, банківська справа та страхування»*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фінансів
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук

“ _____ ” _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ

**на кваліфікаційну роботу бакалавра
Пономаренка Антона Сергійовича**

1. Тема роботи: «Місце та роль банківської системи в економічному розвитку держави»

затверджена наказом НАСОНА від “ _____ ” _____ 202__ року № _____

керівник роботи: д.е.н., проф. Момотюк Л.Є.

2. Термін здачі студентом закінченої роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем функціонування банківської системи України, періодичні видання, чинне законодавство і нормативно-правові акти, дані Національного банку України, Міністерства фінансів України та відкритих інформаційних Інтернет-джерел, аналітичні матеріали.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- визначити сутність, функції та принципи функціонування банківської системи;
- розкрити роль банківських установ в економіці держави;
- охарактеризувати регулювання банківської діяльності в Україні;
- оцінити сучасний стану та основні тенденції в діяльності банківської системи України;
- проаналізувати сучасний стан ліквідності в банківській системі України;
- визначити проблеми банківської системи та методи їх вирішення в умовах воєнного стану;
- обґрунтувати напрямки забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану.

5. Перелік графічного матеріалу має бути достатнім для досягнення мети кваліфікаційної роботи бакалавра.

6. Дата видачі завдання _____

Керівник _____

Завдання прийняв до виконання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи бакалавра на засіданні кафедри		
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи		
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень		
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз		
5.	Написання вступу до роботи		
6.	Написання першого розділу роботи		
7.	Написання другого розділу роботи		
8.	Написання третього розділу роботи		
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи		
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру		
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника		
12.	Попередній захист роботи		

Студент _____ Пономаренко А.С.
(підпис)

Керівник роботи _____ Момотюк Л.Є.
(підпис)

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної роботи бакалавра

студента Національної академії статистики, обліку та аудиту

Пономаренка Антона Сергійовича

Тема: «Місце та роль банківської системи в економічному розвитку
держави»

Загальний обсяг роботи складає 79 сторінок.

Містить 8 таблиць, 15 рисунків, 72 літературних джерела.

Актуальність дослідження. Українська банківська система протягом останніх років працює в складних умовах. З одного боку, вона повинна відповідати світовим тенденціям глобальної трансформації та технологічного прогресу, а з іншого боку – стояти насупереч внутрішнім ризикам та кризам, включаючи навантаження, спричинені початком активних бойових дій на території України.

Крім того, Національному банку України поставлено невідкладне завдання позбавитися від усіх банків, у капіталі яких присутня російська частка. Характерною рисою функціонування банківського сектору України протягом останніх років є постійні зміни основних фінансових показників.

На основі досвіду попередніх тисячоліть сучасна банківська система постійно оновлюється та адаптується під зміни економічного життя. Вплив інтеграційних та глобалізаційних тенденцій, чергування фаз циклу економічного розвитку та внутрішні процеси у житті держави також впливають на її розвиток. У воєнний час та економічну невизначеність банківській системі України доводиться пристосовуватися до кон'юнктурних змін на грошовому ринку та змін у монетарній політиці Центробанку. Дослідження функцій та особливостей розвитку банківської системи України є предметом наукових досліджень багатьох вчених, які присвячують цій темі свої публікації. Для проведення аналізу, виявлення критичних проблем, напрямку їх вирішення та стабілізації

діяльності українського банківського сектору, першочерговим є проведення дослідження поточних статистичних даних, які відображають діяльність банківського сектору у різних аспектах. Також важливо розглянути динаміку зміни основних показників та причини їх коливання, кількісні наслідки вже впроваджених заходів та їх результативність.

Мета кваліфікаційної роботи бакалавра – визначення ролі та місця банківської системи в економічному розвитку держави та обґрунтування напрямків забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – банківська система України.

Предмет кваліфікаційної роботи – сучасний стан розвитку банківської системи України та перспективи його розвитку в умовах воєнного стану.

При виконанні кваліфікаційної роботи бакалавра використовувались такі методи дослідження: систематизації та емпіричного дослідження – при вивченні теоретичних засад розвитку банківської системи України; класифікаційно-аналітичний – для систематизації принципів та функцій банківської системи; статистичного та порівняльного аналізу – при дослідженні сучасного стану розвитку та ліквідності банківської системи України, логічної структуризації – для побудови структури дослідження, узагальнення його теоретичних і практичних положень.

У **першому розділі** розкрито функції та принципи функціонування банківської системи; роль банківських установ в економіці держави; охарактеризовано регулювання банківської діяльності в Україні.

Другий розділ присвячений оцінці сучасного стану та основних тенденцій в діяльності банківської системи України; аналізу сучасного стану ліквідності в банківській системі України.

В третьому розділі визначено проблеми банківської системи та методи їх вирішення в умовах воєнного стану; обґрунтовано напрямки забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отриманні результати спрямовані на забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: банківська система, комерційний банк, інфляція, монетарна політика, кредитування, ризики, довіра, НБУ, фінансовий сектор.

Студент

А.С. Пономаренко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	6
1.1. Сутність, функції та принципи функціонування банківської системи	6
1.2. Роль банківських установ в економіці держави	10
1.3. Регулювання банківської діяльності в Україні	15
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	22
2.1. Оцінка сучасного стану та основних тенденцій в діяльності банківської системи України	22
2.2. Аналіз сучасного стану ліквідності в банківській системі України	31
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	49
3.1. Проблеми банківської системи та методи їх вирішення в умовах воєнного стану.....	49
3.2. Напрямки забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану	59
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ВСТУП

Актуальність теми. Українська банківська система протягом останніх років працює в складних умовах. З одного боку, вона повинна відповідати світовим тенденціям глобальної трансформації та технологічного прогресу, а з іншого боку – стояти насупереч внутрішнім ризикам та кризам, включаючи навантаження, спричинені початком активних бойових дій на території України.

Крім того, Національному банку України поставлено невідкладне завдання позбавитися від усіх банків, у капіталі яких присутня російська частка. Характерною рисою функціонування банківського сектору України протягом останніх років є постійні зміни основних фінансових показників.

На основі досвіду попередніх тисячоліть сучасна банківська система постійно оновлюється та адаптується під зміни економічного життя. Вплив інтеграційних та глобалізаційних тенденцій, чергування фаз циклу економічного розвитку та внутрішні процеси у житті держави також впливають на її розвиток. У воєнний час та економічну невизначеність банківській системі України доводиться пристосовуватися до кон'юнктурних змін на грошовому ринку та змін у монетарній політиці Центробанку. Дослідження функцій та особливостей розвитку банківської системи України є предметом наукових досліджень багатьох вчених, які присвячують цій темі свої публікації. Для проведення аналізу, виявлення критичних проблем, напрямку їх вирішення та стабілізації діяльності українського банківського сектору, першочерговим є проведення дослідження поточних статистичних даних, які відображають діяльність банківського сектору у різних аспектах. Також важливо розглянути динаміку зміни основних показників та причини їх коливання, кількісні наслідки вже впроваджених заходів та їх результативність.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи бакалавра – визначення ролі та місця банківської системи в економічному розвитку держави та обґрунтування напрямків забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити сутність, функції та принципи функціонування банківської системи;
- розкрити роль банківських установ в економіці держави;
- охарактеризувати регулювання банківської діяльності в Україні;
- оцінити сучасний стану та основні тенденції в діяльності банківської системи України;
- проаналізувати сучасний стан ліквідності в банківській системі України;
- визначити проблеми банківської системи та методи їх вирішення в умовах воєнного стану;
- обґрунтувати напрямки забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – є банківська система України.

Предмет кваліфікаційної роботи – сучасний стан розвитку банківської системи України та перспективи його розвитку в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі бакалавра використані такі методи дослідження: систематизації та емпіричного дослідження – при вивченні теоретичних засад розвитку банківської системи України; класифікаційно-аналітичний – для систематизації принципів та функцій банківської системи; статистичного та порівняльного аналізу – при дослідженні сучасного стану розвитку та ліквідності банківської системи України, логічної структуризації – для побудови структури дослідження, узагальнення його теоретичних і практичних положень.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу дослідження становлять: праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем функціонування банківської системи України, періодичні видання, чинне законодавство і нормативно-правові акти, дані Національного банку України, Міністерства фінансів України та відкритих інформаційних Інтернет-джерел, аналітичні матеріали.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отриманні результати спрямовані на забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 78 сторінки. Робота містить 15 рисунків, 8 таблиця. Перелік використаних джерел налічує 72 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність, функції та принципи функціонування банківської системи

Банківська система відіграє важливу роль у формуванні економічних відносин між суб'єктами грошового ринку. Банки є ключовими учасниками економічної структури, організуючи рух фінансових потоків і становлячи основу кредитної системи країни. Позитивні та негативні явища в економіці активно проявляються у функціонуванні банківської системи. Існують два основних підходи до розуміння сутності банківської системи: інституційний та інституційно-економічний (рис.1.1.).

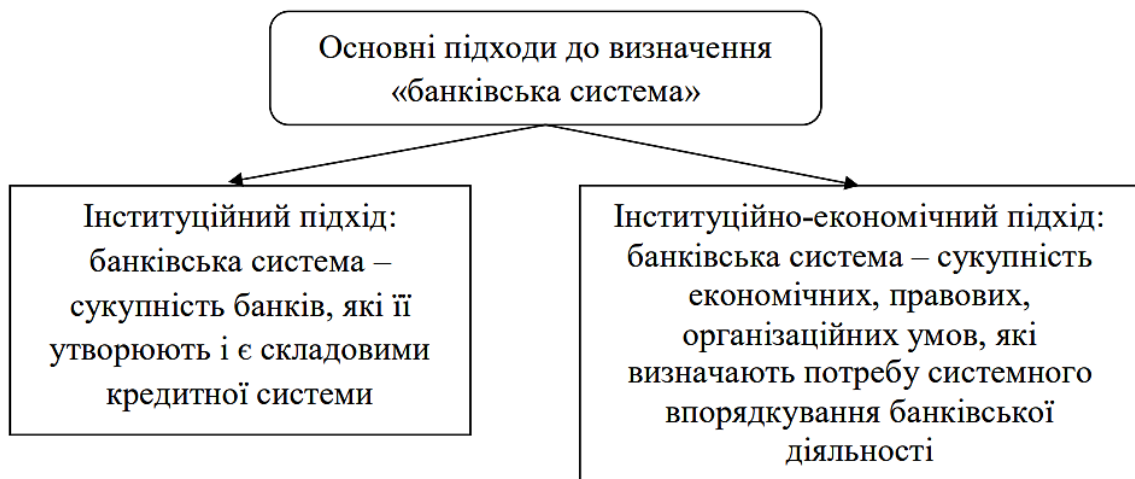


Рис. 1.1. Підходи до визначення поняття «банківська система»

Джерело: [10]

Інституційний підхід визначає банківську систему як сукупність банків, які її утворюють. Згідно з цим підходом, сутність банківської системи визначається у національному законодавстві. Згідно з Законом України "Про банки і банківську діяльність", банківська система України складається з Національного банку

України, інших банківських установ, а також філій іноземних банків, які діють на території України згідно з положеннями закону [36]. Зазначений підхід розглядає банківську систему лише як сукупність банківських установ, які є частинами кредитної системи.

Інституційно-економічний підхід розглядає банківську систему як систему, що базується на заздалегідь визначеній концепції, в межах якої кожен вид банківських установ займає певне місце. Структура банківської системи залежить від конкретних суспільно-економічних умов. Таким чином, інституційно-економічний підхід розглядає банківську систему з урахуванням економічних, правових та організаційних умов, які визначають необхідність системного впорядкування банківської діяльності [39].

У таблиці 1.1 наведено узагальнені підходи до трактування сутності банківської системи.

Таблиця 1.1

Визначення дефініції «банківська система»

Автор	Трактування сутності
Закон України «Про банки та банківську діяльність»	банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень Закону та інших законів України.
Мороз А. М.	Банківська система - це сукупність різних видів банків та банківських установ, які взаємодіють між собою і є частиною кредитної системи.
Жарковська Є.	Це об'єднання різних видів національних банків і кредитних установ, які функціонують у рамках загального грошово-кредитного механізму.
Савлук М. І.	Банківська система - це законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально пов'язані в самостійну економічну структуру.
Дзюблюк О. В.	Банківська система має чітку структуру, яка складається з двох рівнів: центральний банк та комерційні банки.
Гетьманцев Д.	Це частина кредитної системи країни, яка включає Національний банк України, інші банки (які є резидентами або нерезидентами та зареєстровані відповідно до законодавства на території України) і небанківські фінансові установи, які виключно займаються прийняттям вкладів, наданням кредитів або проведенням розрахунків для клієнтів. Вона також включає банківську інфраструктуру, а також зв'язки та взаємини між цими установами.

Джерело: сформовано автором на основі [10, 36, 44]

Згідно зі статтею 4 Закону України "Про банки і банківську діяльність", банківська система України складається з Національного банку України, інших банків, а також філій іноземних банків, які діють на території України згідно з цим Законом та іншими законами України [36]. Відомо, що основними функціями банківської системи є трансформаційна, емісійна та стабілізаційна функції. Проте саме завдяки трансформаційній функції банківська система створює умови для зростання суспільного багатства.

Банківська система має своє власне призначення, характерні особливості та функції. Зокрема, вона виконує трансформаційну, емісійну та стабілізаційну функції (рис. 1.2).

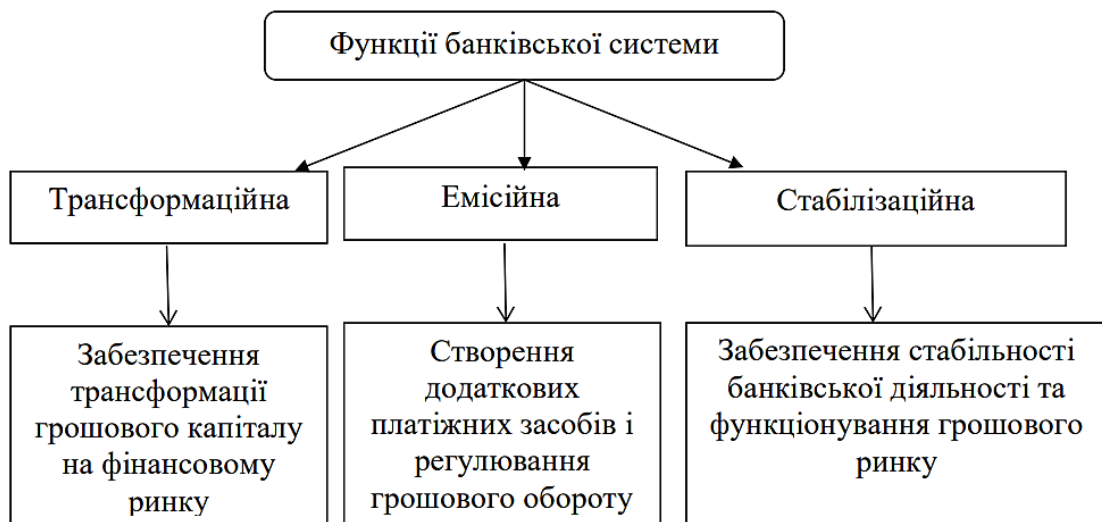


Рис.1.2. Функції банківської системи

Джерело: [1]

Банківська система відіграє особливу роль у економічній інфраструктурі через наступні аспекти [5, 18-20]:

- формування грошової пропозиції, що впливає на рівень інфляційних очікувань;
- перерозподіл вільних грошових коштів та їх трансформація у функціонуючий капітал сприяють розвитку реального сектору;
- депозитна діяльність банків впливає на мультиплікативні макроекономічні процеси;

- банківська система є "інформаційним центром", який збирає і аналізує інформацію про стан справ у реальному секторі, що дозволяє вдосконалювати грошово-кредитну політику та підвищувати ефективність економіки країни.

Українська банківська система має класичну дворівневу структуру, яка була встановлена Законом України «Про банки і банківську діяльність» [36] у 1991 році. На першому рівні знаходиться Національний банк України - центральний банк країни, а на другому рівні - комерційні банки різних форм власності, спеціалізації та територіального статусу (рис. 1.3). Загалом, структура банківської системи включає всі її елементи (банки) та зв'язки між ними, які впливають на її внутрішній стан та організацію.

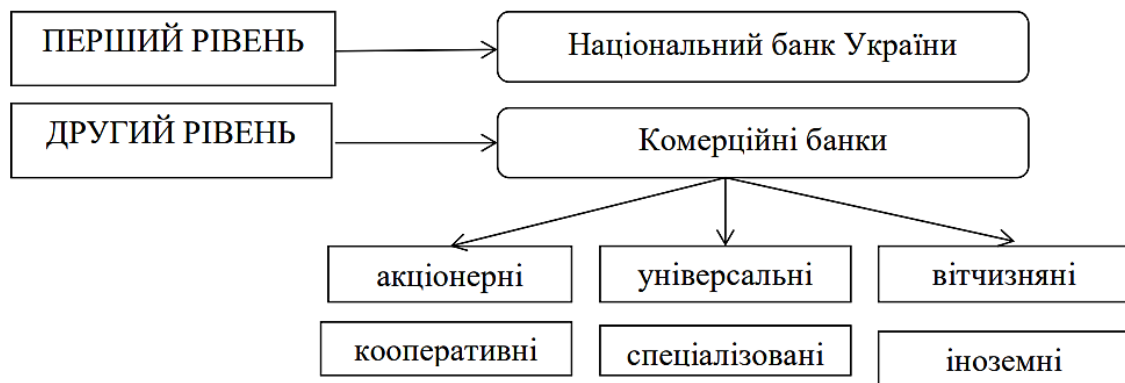


Рис.1.3. Структура банківської системи України

Джерело: [28]

Банківська система України має дворівневу архітектуру, де банком першого рівня є Національний банк України (НБУ). Згідно з Законом України "Про Національний банк України" [37], НБУ є центральним банком країни, який відповідає за рівень інфляції, регулює діяльність комерційних банків, є емісійним центром та нагромаджує міжнародні резерви. Однією з основних функцій Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України згідно з Конституцією та законами країни.

Функціонування сучасної банківської системи ґрунтується на загальновизнаних у світовій практиці принципах, серед яких основними є такі [40]:

- принцип дворівневої структури, який реалізується через чіткий законодавчий поділ функцій центрального банку та комерційних банків;
- принцип комерційної спрямованості банків другого рівня, що виражається у тому, що основною метою діяльності банків є отримання прибутку;
- принцип здійснення центральним банком банківського регулювання і нагляду;
- принцип конкуренції на фінансовому ринку;
- принцип сегментування – банківська діяльність обмежується деякими видами операцій на грошовому ринку;
- принцип універсальності, згідно з яким будь-які обмеження щодо діяльності банківських установ на грошовому ринку знімаються;
- незалежність центрального банку від державних органів виконавчої влади;
- здійснення діяльності банків у межах реально наявних ресурсів, коли банки повинні забезпечувати кількісну і якісну відповідність між своїми ресурсами і кредитно-інвестиційними вкладеннями;
- повна економічна самостійність, що передбачає економічну відповідальність банку за результати своєї діяльності.

Ефективне функціонування банківської системи на таких принципах дозволяє забезпечити зростання її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках банківських послуг і вирішення однієї з найгостріших проблем - забезпечення розвитку реального сектора економіки.

1.2. Роль банківських установ в економіці держави

Комерційні банки відіграють важливу роль як профільні кредитні установи, надаючи фінансові послуги в різних секторах ринку та обслуговуючи підприємства різних галузей економіки та населення. Вони можуть бути

організовані як акціонерні товариства відкритого або закритого типу, а також можуть бути універсальними або спеціалізованими, такими як ощадні, іпотечні, інвестиційні, сільськогосподарські тощо. Залежно від форми власності, банки можуть бути державними, муніципальними, кооперативними, акціонерними, приватними або змішаними.

Банки поділяються за функціями та характером виконання операцій на інвестиційні, інноваційні, поштово-пенсійні, промислові, біржові, експортно-імпорتنі, лізингові, торговельні та депозитні. Державні банки мають специфічну особливість - їх капітал належить державі через центральні органи влади та управління, такі як Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України та галузеві відомства. Приватні банки створюються шляхом емісії акцій у формі акціонерних товариств закритого та відкритого типу, або за рахунок пайових внесків засновників як товариства з обмеженою відповідальністю. Змішаний тип організації банку передбачає поєднання приватної та державної форм власності та капіталу відповідно до інтересів держави та господарюючих суб'єктів. Комерційні банки поділяються на малі, середні та великі. У 2022 році кількість діючих банків в Україні зменшилася, і станом на 1 січня 2023 року в країні працює 67 банків [38].

Комерційні банки України визначаються своєю сутністю та роллю через виконання таких функцій, як залучення та розміщення грошових вкладів та кредитів, здійснення розрахунків за дорученнями клієнтів та касове обслуговування, організація та проведення розрахунків у народному господарстві, а також випуск кредитних знарядь [50].

Крім вищезазначених функцій, комерційні банки також виконують інші функції, зокрема:

- управління грошовими потоками країни;
- здійснення операцій з продажу та купівлі іноземної валюти;
- організація та проведення розрахунків зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньої торгівлі;

- виконання довірчих операцій, пов'язаних з управлінням грошовими коштами, майном та іншими матеріальними цінностями за дорученням юридичних та фізичних осіб;
- надання консультаційних послуг всім клієнтам банку з питань організації фінансової та господарської діяльності;
- проведення факторингових та лізингових операцій;
- здійснення операцій з цінними паперами тощо.

Банківські установи виконують різні функції, які взаємно пов'язані між собою. Вони емітують платіжні засоби для проведення розрахунків та обслуговують кругообіг капіталу в процесі виробництва і обігу товарів. Сучасні банки можуть виконувати до 500 різних операцій, залежно від розмірів своїх операцій, сфери діяльності та потреб клієнтів. Комерційні банки мають важливу економічну роль, оскільки вони здійснюють широкий спектр банківських операцій та надають різноманітні банківські послуги для фірм, підприємств, населення та держави. Вони також впливають на всі сторони економічного життя, сприяючи розвитку народного господарства країни [55].

У своїх дослідженнях А.М Мороз визначає, що банківські операції полягають у залученні грошових коштів та їх вкладанні в цінні папери, позики, послуги для проведення розрахунків, випуску в обіг та вилучення грошей, кредитування капітальних вкладень та касового виконання Державного бюджету України. Важливо відзначити, що між банками та суб'єктами підприємницької діяльності виникають спільні інтереси та формуються взаємовідносини. Банківський сектор не може розвиватися без господарської активності підприємств та організацій реального сектора економіки, а підприємства не можуть досягати успіху без співпраці з банківськими установами [6].

Комерційні банки є особливою категорією ділових фінансових посередників, які залучають вільні грошові кошти і передають їх у тимчасове користування економічним агентам, які їх потребують. У сучасних умовах господарювання роль комерційних банків є надзвичайно великою, оскільки вони пропонують своїм клієнтам широкий спектр банківських послуг та продуктів. Це

дозволяє банкам зберігати своїх клієнтів та сприяє їх розвитку. Діяльність банківських установ в сучасних умовах господарювання спрямована, в першу чергу, на формування ресурсної бази, оскільки від цього залежить інвестиційна та кредитна активність банків. Ресурси банку складаються з власних та залучених коштів від юридичних та фізичних осіб. Власні кошти забезпечують спроможність банку витримувати конкуренцію з інших банківських установ.

Зростання капіталу комерційних банків є важливим фактором економічного розвитку країни. Банківські ресурси використовуються для проведення банківських операцій і сприяють активізації економічних процесів в державі. Важливо зазначити, що між банками та реальним сектором економіки відбуваються взаємозв'язані процеси. Рівень ресурсного забезпечення комерційних банків залежить від досягнутих результатів розвитку економіки, оскільки вони мобілізують вільні кошти реального сектору. Зміцнення ресурсного потенціалу банків є важливою передумовою сталого економічного зростання, поживлення інвестиційної та кредитної активності. Тому банківські установи повинні мати достатню ресурсну базу, що дозволяє їм здійснювати інвестування та кредитування суб'єктів господарювання, формувати резерви та забезпечувати власну ліквідність [5].

Основним видом діяльності комерційних банків є надання кредитів, що сприяє розвитку реального сектора економіки. Сьогодні багато підприємств потребують банківських кредитів, оскільки вони мають обмежені фінансові ресурси. Залучення позик від банків допомагає підтримувати вітчизняне виробництво. У процесі кредитування спостерігається тісна співпраця між підприємствами та банками, що сприяє їхньому розвитку та економічному зростанню країни. Банківські позики дозволяють підприємствам поповнювати недостачу власних коштів, вкладати в активну частину основних засобів та модернізувати виробництво. Однак, надмірне використання кредитних коштів може призводити до зниження рентабельності виробництва та супроводжуватися фінансовими ризиками через високі відсоткові ставки за користування кредитом.

Комерційні банки відіграють важливу роль у розвитку лізингового бізнесу, що сприяє економічному розвитку держави. Вони можуть бути засновниками лізингових компаній, лізингодавцями, кредиторами лізингових угод та гарантами лізингових операцій, що приносять їм прибуток [33].

Сучасна українська економіка потребує значних капіталовкладень для фінансування відновлення основних засобів. Проблема полягає в тому, що багато підприємств використовують застарілі та зношені основні засоби, які не відповідають сучасним вимогам. Недостатність власних фінансових ресурсів та високі банківські кредити перешкоджають підприємствам оновлювати свої активи. Лізинг може бути рішенням цієї проблеми, оскільки він є формою майнового кредиту. Лізинг - це довгострокова банківська операція, в якій рухоме та нерухоме майно, зокрема активна його частина, є об'єктами угоди [3].

Важливе значення має лізингове кредитування, оскільки воно допомагає покращити матеріально-технічну базу підприємств, впровадити більш ефективно та сучасне устаткування та обладнання, передові технології виробництва. Лізингові послуги банку та лізингових компаній забезпечують оновлення, модернізацію та реконструкцію основних засобів суб'єктів господарювання і сприяють розвитку підприємницького сектору в Україні. Здійснення лізингових та кредитних операцій дозволяє подолати наслідки економічної нестабільності в державі, тому банки повинні залучати внутрішній капітал для кредитування та інвестування потреб економіки. Без банківської підтримки відродження економіки буде дуже важко. Крім того, банки повинні звертати особливу увагу на доцільність кредитування ефективних виробничих програм та проектів, щоб запобігти кредитним ризикам [1]. Важливо обережно вибирати об'єкти кредитування та контролювати їх окупність та забезпеченість.

Грошовий обіг в країні, кредитні відносини, фінансовий стан підприємств та добробут населення значно залежать від організації та стану розрахунків через банківські установи. Усі суб'єкти господарювання та населення відкривають рахунки в банках для зберігання грошей, проведення розрахунків, обміну валюти, купівлі та продажу цінних паперів, отримання позик та погашення їх.

Важливу роль у міжбанківських послугах відіграють міжбанківські розрахунки через СЕП, яка забезпечує надійність розрахунків та контроль за проходженням розрахункових документів. Підвищений рівень надання банківських послуг, автоматизація банківських операцій та створення сучасних систем сприяють економічному розвитку держави та суб'єктів господарювання [39].

У останні роки українські банки підключилися до глобальної комп'ютерної мережі платіжних систем. Це дозволяє створювати ефективні інформаційні бази даних, необхідні для міжнародних розрахунків та організації маркетингового бізнесу, що допомагає українським компаніям здійснювати зовнішньоекономічну діяльність та виходити на світовий ринок.

Таким чином, діяльність банківських установ тісно пов'язана з усіма економічними процесами в країні. Банки взаємодіють з системою ціноутворення, бюджетною та податковою політикою, умовами зовнішньоекономічної діяльності, політикою цін і прибутків. Банківські установи активно впливають на соціально-економічні процеси в країні, сприяють економічному зростанню та соціальному розвитку.

1.3. Регулювання банківської діяльності в Україні

Україна в даний час переживає складний період реформ, спрямованих на модернізацію та покращення вітчизняного банківського сектору. Нагляд і регулювання банківської діяльності є однією з основних умов для забезпечення фінансової стійкості. Інститут банківського нагляду був створений через важливість та відповідальність банків перед суспільством. Криза довіри до банківських інститутів, яка виникає через їх нездатність виконувати свої зобов'язання, призводить до хаосу в грошовій сфері та зростання соціальної напруженості. Тому банки традиційно перебувають під наглядом спеціальних органів державного управління.

Згідно з українською енциклопедією банківської справи, банківське регулювання є однією з функцій держави. Воно включає в себе встановлення системи норм, що регулюють діяльність банків, визначення загальних принципів цієї діяльності, порядку здійснення банківського нагляду та відповідальності за порушення банківського законодавства [1]. О. Орлюк підтримує концепцію банківського нагляду, яка визначена в законі, і вважає, що терміни "банківське регулювання" та "банківський нагляд" стосуються різних, але взаємодоповнюючих видів діяльності. Він розглядає банківське регулювання як одну з форм державного управління, систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк або інший уповноважений орган забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків і запобігає нестабільним процесам у банківському секторі [30].

В. Грушко та інші економісти, які працюють під наглядом банків, розуміють під банківським наглядом переважно контроль за процесами, що відбуваються в банківському секторі на різних етапах функціонування банків [8]. Ці етапи включають створення нових банків та їх установ, здійснення банківських операцій, реструктуризацію та ліквідацію банків. Органи регулювання та нагляду також мають повноваження вживати коригувальних заходів та здійснювати примусовий вплив з метою регулювання діяльності банків.

Сутність поняття "банківське регулювання" найкраще виражена В. Міщенком [21]. За його словами, це, по-перше, розробка та прийняття законодавчих актів, що регулюють діяльність банків, а по-друге, прийняття положень, що регулюють функціонування банків, відповідними органами, уповноваженими державою, у вигляді інструкцій та директив. Ці положення ґрунтуються на чинному законодавстві та визначають основні положення законів. Вони також встановлюють обмеження щодо поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи.

Регулювання банківської діяльності є важливою складовою фінансової системи, яка забезпечує стабільність банків та економіки в цілому. Це

досягається шляхом контролю ризиків, забезпечення ліквідності та капіталу, захисту інтересів клієнтів та запобігання фінансовим злочинам. Основна мета регулювання банківської діяльності викладена у Законі України "Про банки і банківську діяльність" [36]. Ця мета полягає у правовому забезпеченні стабільного розвитку і діяльності банків України, створенні належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, захисті інтересів вкладників і клієнтів банків, створенні сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника.

Державне регулювання банківської діяльності здійснюється за допомогою різних засобів економічного права. Це включає майнове регулювання, економічні і організаційні зобов'язання, економічну політику держави та заходи державного регулювання господарської діяльності. Метою цього є досягнення спільних цілей шляхом оптимальної раціоналізації правовідносин.

Банківське регулювання включає в себе регулювання діяльності українських банків та банківських операцій. Це здійснюється спеціальними державними органами, зокрема Національним банком України (НБУ), в рамках їх компетенції. Згідно зі статтею 66 Закону "Про банки та банківську діяльність", НБУ забезпечує дотримання правил управління та показників банків [36]. Більшість інструментів банківського регулювання закріплені в окремих нормативних актах НБУ.

Адміністративні правила включають такі положення: реєстрація банків і ліцензування їх діяльності, встановлення вимог і обмежень для банків, застосування адміністративних або фінансових санкцій, нагляд за діяльністю банків, встановлення обов'язкових економічних стандартів, встановлення обов'язкових резервних норм для банків, встановлення норм відрахувань в резерви для покриття ризиків, пов'язаних з активною банківською діяльністю, визначення процентної політики, управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції, операції з цінними паперами на відкритому ринку, імпорт і експорт капіталу.

Окремо, Національний банк України у формі постанови прийняв такі нормативні акти. Реєстрація та ліцензування діяльності банків регулюється Постановою Національного банку України від 22.12.2018 № 149 "Про затвердження Положення про ліцензування банків". Здійснення валютних операцій банками регулюється Постановою Національного банку України 03.01.2019 № 13 "Про затвердження Положення про валютний нагляд" [24].

Вимоги та обмеження до діяльності банків фактично встановлюються Національним банком України (НБУ) при прийнятті всіх видів нормативних актів банківського регулювання. НБУ застосовує санкції адміністративного або фінансового характеру, які є заходами впливу на банки, у випадку порушення вимог банківського законодавства. Ці санкції можуть включати [3]:

1) Видання письмових попереджень щодо припинення порушень і вжиття необхідних заходів для поліпшення ситуації, зменшення необґрунтованих витрат банків, обмеження виплати неправомірно високих відсотків за позиковими коштами, скорочення або продаж неефективних інвестицій.

2) Скликання Загальних зборів учасників, Наглядової ради банку та Комітету банку для прийняття програми фінансового оздоровлення або плану реструктуризації банку.

3) Укладання письмової угоди з банком, в якій банк або особа, визначена договором, зобов'язується прийняти заходи для усунення порушень і поліпшення фінансового стану банку.

4) Видання розпоряджень щодо:

- припинення виплати дивідендів або розподіл капіталу іншими способами;
- встановлення підвищених економічних стандартів для банків;
- збільшення резервів для покриття збитків за кредитами та іншими активами;
- обмеження або припинення певних видів операцій з високим рівнем ризику, що здійснюються банками;
- заборона порожніх кредитних пропозицій;
- накладання штрафів на керівників банків і банки;

- тимчасове звільнення посадових осіб банку в очікуванні усунення порушень;

- реструктуризація банків;

- призначення тимчасової адміністрації;

5) Анулювання банківської ліцензії та початок процедури ліквідації банку.

На підставі частини восьмої статті 73 Закону України "Про банки" Національний банк України застосовує окремі заходи впливу до банківських груп [36]. Для забезпечення щоденного контролю за діяльністю банків і виконання вимог Центрального банку може бути створена спеціальна система управління їх діяльністю. Це є додатковим інструментом банківського нагляду, який використовується разом з мірами впливу. Індикативне регулювання, у тому числі встановлення обов'язкових економічних стандартів і норм обов'язкових резервів для банків, здійснюється на підставі нормативних актів, затверджених Правлінням Національного банку України.

Встановлення норм відрахувань до резервів для покриття ризиків, що виникають внаслідок активних банківських операцій, з точки зору кредитних операцій регулюється положеннями про порядок створення та використання резервів для відшкодування можливих витрат за операціями з банківськими кредитами, затвердженими постановами правління НБУ. Процентна політика НБУ спрямована на ефективне управління фінансовими ринками, кількістю грошей в обігу і функціями кредитора останньої інстанції шляхом визначення наступної процентної ставки. Інші способи регулювання банківської діяльності пов'язані з реалізацією функцій НБУ не у формі впливу на банки, а в інструментах грошово-кредитної політики [33].

Засоби регулювання банківської діяльності Національного банку України ґрунтуються на Конституції України, принципах верховенства права та підприємницької діяльності. Вони включають заходи, методи дій, які можуть застосовуватися незалежно або в поєднанні, відповідно до функцій та можливостей НБУ, передбачених законом, з метою досягнення функціональних цілей НБУ [38].

Інструменти регулювання банківської діяльності - це набір заходів, які застосовуються державними регуляторами з метою забезпечення стійкості та ефективності банківської системи та захисту інтересів вкладників. Ці заходи можна поділити на протекційні та превентивні. Протекційні заходи спрямовані на підвищення довіри вкладників та вживаються у випадку загрозованої ситуації, включаючи функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб, створення резервів для відшкодування втрат та рефінансування банків. Превентивні заходи, з іншого боку, обмежують доступ до банківської діяльності шляхом встановлення нормативів, лімітів банківських операцій, вимог до капіталу та диверсифікації ризиків. Вони повинні забезпечувати ефективність протекційних заходів. Під час воєнного стану Національний банк України продовжує вживати заходів для підтримання фінансової стійкості держави та регулювання фінансового сектора.

Норми Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування банківської системи» вимагають від банків впровадження нової (трирівневої) структури капіталу з 05 серпня 2024 року. Це вимагає від банків випрацювання внутрішніх положень щодо визначення розміру регулятивного капіталу до 01 квітня 2024 року, проведення тестових розрахунків та повідомлення про їх результати до 01 липня 2024 року, а також початок здійснення розрахунку регулятивного капіталу згідно з новими вимогами з 05 серпня 2024 року [43].

Впровадження нової структури капіталу є наступним кроком до наближення нормативно-правових актів НБУ у сфері регулювання банківської діяльності до стандартів Європейського Союзу. Відповідність капіталу встановленим вимогам забезпечує його здатність виконувати головну функцію - поглинати збитки, що виникають внаслідок реалізації ризиків, притаманних банківській діяльності. Таким чином, стабільність роботи банківської системи, рівень довіри вкладників і кредиторів банків, а також унеможливлення неправильного розподілу ресурсів банку і втрата його капіталу через ризики,

притаманні банківській діяльності, залежать від своєчасності та ефективності регулювання банківської діяльності.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка сучасного стану та основних тенденцій в діяльності банківської системи України

Національний банк України відповідає за регулювання грошового ринку, контроль діяльності комерційних банків, емісію грошей та нагромадження міжнародних резервів. Головною метою та завданням Національного банку є досягнення цінової і фінансової стабільності, як визначено Конституцією України та Законом "Про Національний банк України" [37]. Цінова стабільність є пріоритетом, оскільки передбачуваний курс та незначне зростання цін сприяють інвестиційному зростанню та соціальній стабільності. Для забезпечення цінової стабільності Національний банк використовує регулювання облікової ставки, інфляційне таргетування та плаваючий обмінний курс гривні. Однак, в умовах воєнного часу та економічної невизначеності, Національний банк вводить обмежувальні інструменти, такі як фіксація курсу гривні, адміністративні обмеження на валютному ринку, підвищення норм обов'язкового резервування та облікової ставки.

З початку червня 2022 року Національний банк України встановив облікову ставку на рівні 25%. Цей рівень є значним і обмежує можливість комерційних банків до рефінансування. Однак застосування такого рівня облікової ставки є частиною механізму зниження темпів інфляції та сприяє збільшенню привабливості гривні як інструменту заощадження.

З метою збільшення конкуренції на банківському ринку, підвищення привабливості строкових гривневих депозитів та зниження надлишкової ліквідності у банківській системі з 11 лютого 2023 року НБУ підвищив на 5 відсоткових пунктів нормативи формування обов'язкових резервів за кошти на

вимогу та на поточних рахунках юридичних і фізичних осіб, а також за кошти вкладів і кошти на поточних рахунках інших банків нерезидентів, а також за кредитами, отриманими від міжнародних (крім фінансових) та інших організацій в національній та іноземній валюті з можливістю покриття до 50% резервів за рахунок бенчмарку - ОВДП. З 11 березня 2023 року відбулося ще одне підвищення на 10 відсоткових пунктів нормативів формування обов'язкових резервів за кошти на вимогу та кошти на поточних рахунках фізичних осіб в національній та іноземній валюті, але без можливості покриття за рахунок бенчмарку – ОВДП [33].

Введення адміністративних обмежень на валютному ринку та перехід до жорсткої моделі монетарної політики на початку війни вже через рік почали показувати свою ефективність. Стійкий тренд зниження інфляції в економіці країни став очевидним, напруга на валютному ринку зменшилася, вдалося уникнути масового дефолту в банківській системі. Також, своєчасне застосування обмежувальних заходів дозволило зберегти контроль за валютним ринком, ціновою динамікою та дати позитивний прогноз на економічне зростання.

За даними НБУ, реальний ВВП України в 2022 році скоротився на 30,3%. Проте є позитивний прогноз на його підвищення: у 2023 році на 0,3%, у 2024 році на 4,1%, у 2025 році на 6,4%. Таблиця 2.1 містить прогнозні показники НБУ щодо динаміки реального ВВП, індексу споживчих цін, сальдо поточного рахунку та рівня міжнародних резервів [33].

Таблиця 2.1

Прогнозні показники Національного банку України щодо динаміки реального ВВП, індексу споживчих цін, сальдо поточного рахунку та міжнародних резервів

Показники	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025 рік
Реальний ВВП, зміна у %	-30.3	0.3	4.1	6.4
ІСЦ, у %	26.6	18.7	10.4	6.7
Сальдо поточного рахунку, млрд \$	8.6	-20.4	-8.4	-5.5
Міжнародні резерви, млрд \$	28.5	27.0	31.0	34.6

Джерело: складено автором на основі [31]

Зауважимо, що всі прогнози в сучасних умовах ґрунтуються на припущеннях щодо подальшої співпраці з Міжнародним Валютним Фондом (МВФ) і реалізації нової програми фінансування України з боку МВФ у поєднанні з виваженою фіскальною та ефективною монетарною політикою Національного банку, а міжнародна фінансова допомога залишиться і в наступні роки основним джерелом поповнення міжнародних валютних резервів України. Щодо інфляції, то відбувається її уповільнення з 26.6% у 2022 році до прогнозних 18.7% у 2023 році з можливістю подальшого її уповільнення через зростання реального ВВП, зниження ризиків життєдіяльності в країні та зниження інфляції на світовому рівні [33].

Основними факторами позитивного сценарію стабілізації грошового ринку та розвитку банківської системи України є подальша співпраця з МВФ та іншими фінансовими міжнародними донорами, реалізація програми фінансування України, безперервна робота «зернового коридору», збільшення експортних надходжень, реалізація програми відбудови країни, демографічна стабілізація та повернення українців з еміграції. На другому рівні банківської системи України працюють комерційні банки, які мають право надавати банківські послуги згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність».

Національний банк України (НБУ) веде Державний реєстр комерційних банків, де зберігаються інформація про банки, їх відокремлені підрозділи, філії та представництва іноземних банків в Україні. Протягом 2022 року НБУ вивів з ринку позикових капіталів два комерційних банки, тому на кінець цього року в Державному реєстрі банків України було 67 комерційних банків. На початку 2023 року ліцензію було відкликано ще у двох комерційних банків, тому в банківській системі України залишилося 65 працюючих комерційних банків, з яких 14 є системно важливими. НБУ визначає ці банки з 2008 року за такими критеріями, як розмір банку, ступінь фінансових взаємозв'язків та напрями діяльності. Таблиця 2.2 містить дані про кількість комерційних банків у банківській системі України з 2014 по 2023 роки [33].

Таблиця 2.2

Кількість комерційних банків в Україні за період 2014-2023 рр.

Період	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	Зі 100% іноземним капіталом
2014 рік	180	49	19
2015 рік	163	51	19
2016 рік	117	41	17
2017 рік	96	38	17
2018 рік	82	38	18
2019 рік	77	37	23
2020 рік	75	35	23
2021 рік	74	33	23
2022 рік	71	33	23
На 01.01 2023 року	67	30	22
На 01.05.2023 року	65	29	21

Джерело: складено автором на основі [31]

Статистичні дані свідчать про зменшення кількості комерційних банків в банківській системі переважно за рахунок банків з національним капіталом. Загальне скорочення за 9 років склало 64%. Присутність іноземного капіталу в банківській системі України залишається практично незмінною. Варто відзначити, що державний сектор зараз має значний відсоток у структурі активів банківської системи. За даними НБУ у 2022 році частка державних банків зросла на 3.9 відсоткових пунктів, перевищила половину чистих активів сектору та складає 50.6% [33].

Банківська система у своїй діяльності завжди стикається з низкою ризиків, оскільки її діяльність ризикована априорі. Війна, з її негативними економічними, політичними та демографічними наслідками, максимально посилила ризики в діяльності кожного комерційного банку та банківської системи загалом, в результаті чого банківська система на початку війни пережила стан, що був близький до фінансового шоку.

Протягом першого півріччя 2022 року в банківській системі України спостерігалось скорочення обсягів активів, кредитування фізичних і юридичних осіб, а також зменшення попиту на всі банківські послуги. Кредитний портфель практично всіх банків скоротився не лише через низький попит, але й через

визнання втрати частини кредитів через неспроможність боржників їх погасити. Згідно з даними НБУ, частка непрацюючих кредитів (NPL) у 2022 році зросла на 13,6% у кредитах для фізичних осіб і на 6,8% у корпоративних кредитах, досягнувши на початок 2023 року 38%, а на 1 травня 2023 року – 39,3%. Майже 75% NPL банківського сектору сконцентровано в державних банках, з понад 40% з них припадає на Приватбанк. Таблиця 2.3 містить інформацію про сумарні активи комерційних банків України з передвоєнного 2021 року по 1 травня 2023 року [33].

Таблиця 2.3

Сумарні активи комерційних банків України за період з 2021 до 1 травня 2023 року, млн грн

Період	Активи усього	Активи в іноземній валюті, млн \$	Надані кредити	Кредити суб'єктам господарювання	Кредити фізичним особам	Резерви за активними операціями
1	2	3	4	5	6	7
На 01.01.2021р	1822814	585349	963664	752503	199556	375459
На 01.12.2021р	1979298	593893	1067765	803069	239576	291371
На 01.01.2022р	2053928	583717	1065347	795513	242633	278774
На 01.06.2022р	1997646	544819	1077083	806058	244157	304111
На 01.12.2022р	2243915	718523	1075343	823514	225746	385942
На 01.01.2023 р	2353592	731394	1036129	801327	209944	368091
На 01.05.2023р	2492315	783562	992185	764194	205924	369008

Джерело: складено автором на основі [31]

З другої половини 2022 року ситуація з активними операціями у банківській сфері почала покращуватися. За даними НБУ, комерційним банкам у 2022 році прибуток принесла їх операційна діяльність - 24,7 млрд грн чистого прибутку, що є зниженням порівняно з 77,4 млрд грн у 2021 році. Рентабельність капіталу сектору склала 10,9%, що також є зниженням порівняно з 35,1% рік тому. Причиною такого значного зниження прибутку в банківському секторі є

зростання відрахувань у резерви під збитки внаслідок війни, які вже були понесені або очікуються. За рік відрахування в резерви під кредити склали 107,1 млрд грн, а під інші активи та ризики - ще 11,7 млрд грн [33].

Збільшення ліквідності в комерційних банках призвело до зростання чистого процентного доходу, який у 2022 році збільшився на 29% порівняно з 2021 роком. Одним з інструментів для зростання процентного доходу в банках стали високодохідні депозитні сертифікати НБУ. На початку 2023 року в Україні працювало 67 комерційних банків, з яких 46 отримали чистий прибуток в сумі 45,6 млрд грн., що перекрыло збитки 21 іншого комерційного банку на суму 20,8 млрд грн. Однак, прибуток був нерівномірно розподілений, оскільки п'ять найбільш прибуткових комерційних банків сконцентрували 89% прибутку всієї банківської системи. З другої половини 2022 року почали відновлюватися і зростати банківські комісійні доходи через зростання попиту на комісійні послуги комерційних банків, але за підсумками 2022 року комісійні доходи банків скоротилися на 14% порівняно з попереднім періодом.

Активні інвестиції українських комерційних банків в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) є сучасною тенденцією, яка приносить банкам прибуток. ОВДП є дохідними інструментами, які можуть мати дохідність від 11% до 19,5% для гривневих облігацій і від 4,2% до 4,85% для доларових облігацій. Їх привабливість збільшується завдяки гарантованому статусу держави та відсутності оподаткування доходу. На початок червня 2023 року банківська система була основним інвестором в ОВДП, придбавши облігації на суму 1240,92 млрд грн., що складає 85,53% ринку. НБУ мав долю 47,86%, а комерційні банки - 37,67% [32].

Отримання банками процентного доходу від інвестицій в ОВДП можна розглядати як штучне джерело прибутку, за рахунок якого комерційні установи підживлюють свою діяльність державними коштами в умовах, коли виконання їх основної функції – кредитування економічного сектора зведено до мінімуму. Дослідження діяльності банківської системи впродовж 2022 року та першої половини 2023 року свідчать, що її робота відбувається в найскладнішому періоді

за всю історію існування банківської системи незалежної України, коли країна опинилася перед загрозою втрати економічної самодостатності. Війна спровокувала значне скорочення виробництва, падіння доходів від експорту промислової та сільськогосподарської продукції, девальвацію національної валюти, збільшення безпекових ризиків і як наслідок - масову міграцію населення. В цих умовах Національний Банк перейшов до запровадження жорсткої моделі грошово-кредитної політики, ціллю якої було, перш за все, утримання темпу інфляції та курсова стабільність [33]. Отже, банківська система України стикнулася одночасно з загальноекономічними внутрішніми проблемами, економічними проблемами світового рівня та проблемами, що породжує необхідність переходу до монетарної політики рестрикції.

Щодо оцінки сучасних тенденцій та їх прогнозу в діяльності банківської системи України на середньострокову перспективу, можна виділити наступне:

- Національний банк продовжить проведення жорсткої монетарної політики рестрикції.
- Міжнародна допомога залишиться основним джерелом фінансування бюджету та поповнення міжнародних резервів.
- Внутрішні запозичення з використанням облігацій внутрішньої позики (ОВДП) продовжаться, а банківська система залишиться основним інвестором на ринку облігаційних запозичень.
- Ліквідність в банківській системі буде поступово знижуватися.
- Вимоги НБУ до комерційних банків щодо формування обов'язкових резервів призведуть до підвищення ставок по депозитам для фізичних осіб та збільшення строків їх розміщення у комерційних банках.
- НБУ посилить ринкові стимули для залучення комерційними банками гривневих депозитів від фізичних осіб на довгий строк.
- Національна валюта може повернутися до статусу привабливого інструмента заощадження, що сприятиме зниженню тиску на валютний ринок.
- Дезінфляційні фактори посиляться, що разом з монетарною політикою рестрикції призведе до уповільнення інфляції до 6,7% у 2025 році.

- Зниження експортних надходжень та значний обсяг імпорту унеможливають досягнення інфляційної мети НБУ - 5%.
- Вартість кредитних ресурсів зростатиме.
- Кредитні ризики продовжать домінувати в діяльності комерційних банків.
- Робота банківської системи України буде відбуватися на тлі спаду світової економіки.

Умови війни, економічної невизначеності та світового спаду ускладнюють роботу банківської системи України. В цьому контексті, для підготовки ефективної економічної політики банків, актуальними залишаються примноження коштів, капіталізація та підтримка ліквідності на відповідному рівні.

У 2023 році банківська система України побила два історичні рекорди, як повідомив голова комітету ВРУ з податків і фінансів Данило Гетманцев. Нарахований податок на прибуток склав 73,5 млрд грн, що у 10 разів більше, ніж у 2022 році, і в 11,5 разів більше, ніж у 2021 році. Це також удвічі перевищує показники за попередні 15 років. Чистий прибуток склав 86,5 млрд грн після сплати податку, що учетверо більше, ніж у 2022 році, і на 12% більше, ніж у 2021 році (рис.2.1).

У восени 2023 року в Україні було запроваджено оподаткування надприбутків банків за підвищеними ставками: 50% у 2023 році та 25% з 2024 року. Цей захід був вжитий в багатьох європейських країнах, але в Україні його впровадження було обумовлено повномасштабною війною [28].

Збільшення чистих процентних доходів стало основним фактором зростання прибутку. Це було досягнуто завдяки безризиковим операціям з державними цінними паперами, таким як депозитні сертифікати та ОВДП. Також відбулося зростання процентної маржі і помірних відрахувань у резерви.

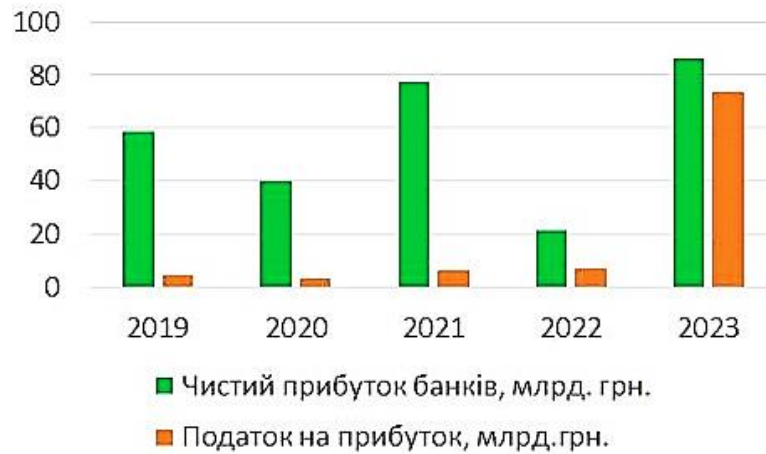


Рис. 2.1. Динаміка чистого прибутку та податку на прибуток банків, 2019-2023
рр., млрд грн

Джерело: [28]

За попередніми даними, платоспроможні банки в 2023 році отримали 86,5 млрд грн чистого прибутку. Це майже вчетверо більше, ніж у 2022 році, і на 12% вище, ніж у 2021 році. Операційні прибутки банків також зросли: операційний дохід збільшився на 15% порівняно з попереднім роком, а чистий операційний прибуток до відрахувань у резерви – на 19%. Головним фактором, що призвело до значної різниці у прибутковості, були менші відрахування в резерви під збитки від активних операцій, які зменшилися на 86% порівняно з попереднім роком. Загалом, з початку року банки сформували резерви в розмірі 133 млрд грн, а у 2023 році – лише 17 млрд грн.

У грудні 2023 року банки донараховували річну суму податку на прибуток за результатами 2023 року за підвищеною ставкою - 50%. Рентабельність капіталу банківського сектору на 1 січня 2024 року становила 31,6%, що є значним зростанням порівняно з показником 9,7% рік тому. Національний банк підтвердив, що більшість банків в Україні мають достатній капітал, а банківська система загалом має високий запас міцності. За річними показниками станом на 1 січня 2024 року лише сім із 63 платоспроможних банків були збитковими, з сукупним збитком 245 млн гривень. [28]

Адаптація банківської системи до умов війни, зниження експортних надходжень, негативних демографічних змін та сповільнення розвитку світової економіки вимагає від банків не тільки повернення до напрацьованих в довоєнні часи бізнес-моделей, але й пошуку форм відновлення кредитування та формування ефективної внутрішньої антикризової моделі регулювання роботи банку, яка поєднується з постійним моніторингом соціально-політичних та кон'юнктурних факторів.

2.2. Аналіз сучасного стану ліквідності в банківській системі України

Ліквідність є ключовим фактором успіху будь-якого банку, оскільки вона забезпечує фінансову стабільність та ефективну роботу фінансових установ. В Україні наразі спостерігаються складні часи в політичній, економічній та соціальній сферах. Це ставить перед банками завдання забезпечити достатній рівень ліквідності для нормального функціонування як окремих установ, так і банківського сектору в цілому. Це вимагає активного аналізу нормативів ліквідності банківської системи та визначення шляхів покращення управління ліквідністю.

Україна в даний час переживає складні часи в політичній, економічній та соціальній сферах, а також у банківському секторі. Однією з основних проблем, з якою стикається банківська система, є забезпечення ліквідності комерційних банків. Ліквідність є ключовою категорією, яка забезпечує ефективну, стійку та стабільну роботу банківських установ. Ліквідність грає важливу роль як у діяльності окремих банків, так і в фінансовій системі країни в цілому.

За дослідженнями О. А. Криклій та А. О. Москаленко, можна сформулювати визначення поняття "банківська ліквідність" [18]. Ліквідність банку - це його здатність своєчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання та задовольняти потреби клієнтів у кредитних коштах з утриманням позитивної маржі між вартістю розміщення та залучення коштів. Ліквідність банку залежить

від різних факторів. Деякі з них мають безпосередній вплив на ліквідність, тоді як інші мають опосередкований вплив (рис. 2.2).



Рис. 2.2. Фактори, які впливають на ліквідність банків

Джерело: [10, 17, 20, 27]

Важливо відзначити, що одним з ключових зовнішніх факторів, що впливають на ліквідність банку, є політика Національного банку України. Окрім зовнішніх чинників, на ліквідність банку впливають також внутрішні фактори. Ліквідність банку значно залежить від його репутації, розміру, фінансового стану та кількості клієнтів. Великий вплив на неї має здатність банку встановлювати відносини з партнерами та інвесторами, якість і структура його активів і пасивів. У багатьох країнах, таких як Велика Британія, Японія, Німеччина, Франція, а також в Україні, регулювання ліквідності банку здійснюється шляхом встановлення певних показників, які є обов'язковими для всіх банківських установ. Зазвичай такі показники розраховуються як співвідношення активів та пасивів, розділених за строками. У деяких країнах такі показники взагалі не встановлюються на законодавчому рівні.

На сьогоднішній день в банківській системі діють два нормативи ліквідності: коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) і коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR). LCR встановлює мінімальний рівень

ліквідності, необхідний для покриття очікуваних грошових потоків протягом 30 днів, враховуючи стресову ситуацію. NSFR встановлює мінімальний рівень стабільного фінансування, необхідного для забезпечення фінансування діяльності банку протягом року. Таблиця 2.4 містить інформацію про економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції для п'яти українських банків за останні три роки [24].

Таблиця 2.4

Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції з 2021 до 2023 рр.

№ з/п	Найменування банку	01.12.2021			01.12.2022			01.12.2023		
		LCR _{BV}	LCR _{iB}	NSFR	LCR _{BV}	LCR _{iB}	NSFR	LCR _{BV}	LCR _{iB}	NSFR
1	АТ «Укресімбанк»	223,14	195,02	121,37	181,84	305,04	117,50	243,09	462,63	199,29
2	АТ «Райффайзен Банк»	232,50	237,33	120,64	321,68	365,38	156,35	273,39	321,15	192,01
3	АТ «КРЕДОБАНК»	112,59	120,35	111,58	197,18	203,83	158,34	244,52	367,82	243,48
4	АТ «ПУМБ»	169,81	216,20	126,41	231,59	267,64	139,54	243,56	369,58	181,25
5	АБ «УКРГАЗБАНК»	166,72	116,83	131,94	144,67	180,55	114,15	243,099	462,63	199,29

Джерело: [24]

Рисунком 2.3 відображає зміни трьох показників ліквідності (LCR_{BV}, LCR_{iB} та NSFR) для п'яти українських банків («Укресімбанк», «Райффайзен Банк», «КРЕДОБАНК», «ПУМБ» та «УКРГАЗБАНК») протягом трьох років - 2021, 2022 та 2023.

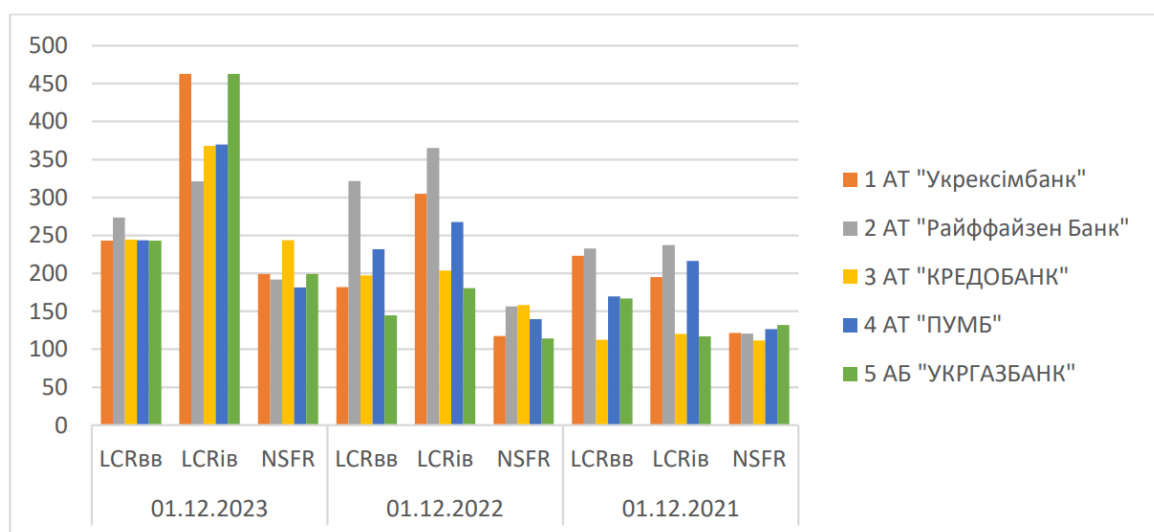


Рис. 2.3. Динаміка зміни нормативу короткострокової ліквідності в банках України, %

Джерело: [7]

З рисунку 2.3 видно, що АТ "Укрексімбанк" показував найвищі темпи зростання всіх трьох показників ліквідності протягом досліджуваного періоду. "Райффайзен Банк" мав найнижчі темпи зростання LCRIB та NSFR, але найвищий рівень LCRBB у 2021-2022 роках. "КРЕДОБАНК" показав найвищий рівень NSFR у 2023 році. Банки України стали більш стійкими до короткострокових ризиків ліквідності у 2021-2023 роках. Найбільше зростання LCR було помічено в АТ "Укрексімбанку" та АТ "КРЕДОБАНК". Найменше зростання LCR було в "УКРГАЗБАНК" [7].

Отже, виконання всіх трьох нормативів протягом трьох років свідчить про те, що всі банки мають достатній рівень ліквідності та стабільності для покриття своїх короткострокових зобов'язань. Проте для підвищення ефективності банківської системи України та забезпечення її стійкості можна розглянути такі пропозиції: посилити моніторинг та контроль за ліквідністю, створити додаткові резервні механізми й інструменти для підтримки, постійно впроваджувати нові технології та інноваційні підходи у банківську сферу. Ці заходи сприятимуть підвищенню стійкості та ефективності банківської системи України, що є ключовим аспектом для забезпечення стабільності фінансової системи країни.

Національний банк встановив пруденційні нормативи ліквідності на консолідованій основі - коефіцієнти покриття ліквідністю (LCR_к) та чистого стабільного фінансування (NSFR_к). Ці нормативи були введені для банків у 2018 та 2019 роках відповідно. Про це повідомляє пресслужба Національного банку.

Уведення нормативів LCR_к та NSFR_к для банківських груп є ще одним кроком до наближення нормативно-правових актів Національного банку до стандартів Європейського Союзу, - зазначається у повідомленні.

Норматив LCR_к відображає мінімальний рівень ліквідності, який необхідний для банківської групи, щоб покрити очікуваний вплив грошових коштів протягом 30 календарних днів з урахуванням стрес-сценарію. NSFR_к - це мінімальний рівень стабільного фінансування, який необхідний для банківської групи на протязі одного року.

Нові вимоги щодо розрахунку коефіцієнтів LCR_к та NSFR_к будуть впроваджуватись поетапно. До 1 жовтня 2024 року банки, які є відповідальними особами банківських груп, повинні розробити внутрішньогрупові положення щодо цих коефіцієнтів. З 1 жовтня 2024 року розпочнеться піврічний тестовий період розрахунку LCR_к та NSFR_к, після якого буде розглядатись питання щодо скасування нормативів поточної ліквідності (Н5к) і короткострокової ліквідності (Н6к). З 1 квітня 2025 року банківські групи повинні дотримуватися нормативного значення LCR_к та NSFR_к у розмірі не менше 100%. Відповідні зміни до Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп, а також уточнюючі зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків України, затверджені постановою правління НБУ від 5 січня 2024 року № 2, набирають чинності з 1 квітня 2024 року [25].

З початку повномасштабного вторгнення Росії ліквідність банківського сектору не зменшилася, а суттєво зросла. На початку досліджуваного періоду ми спостерігали, що банки тримали в депозитних сертифікатах та державних облігаціях (ОВДП) НБУ приблизно 806 млрд грн, а на коррахунках – 271 млрд грн. До листопада 2023 року ці показники зросли до 1250 млрд грн і понад 325 млрд грн відповідно (рис. 2.4).

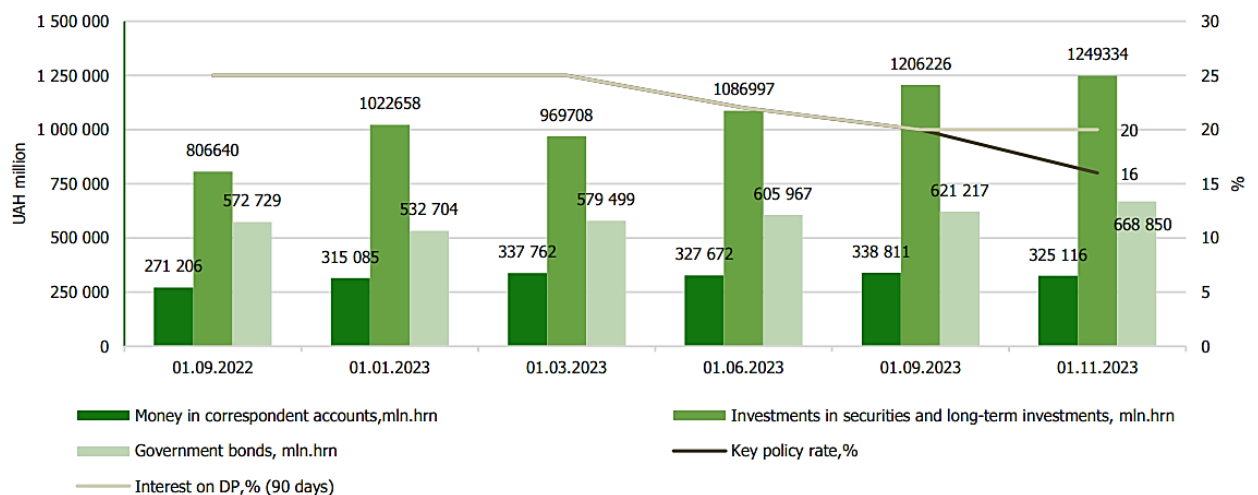


Рис. 2.4. Динаміка ліквідності в банківській системі та вартість активних і пасивних операцій її регулювання за період з вересня 2022 р. по жовтень 2023 р.

Джерело: [31-32]

Така тенденція свідчить про високу ліквідність банківського сектору та зниження ризику ліквідності на другому році повномасштабного вторгнення. У звіті про фінансову стабільність за перше півріччя 2023 року регулятор присвоює ризику ліквідності найнижчий рейтинг 3, підтверджуючи тезу про те, що ліквідність банківського сектору не викликає занепокоєння регулятора [53].

Однією з важливих причин зростання високоліквідної грошової маси в розпорядженні банківського сектора за останній рік є те, що центральний банк був змушений повернутися до практики прямої купівлі облігацій внутрішньої державної позики в уряді для фінансування частини дефіциту державного бюджету. Станом на кінець вересня 2023 року регулятор таким чином профінансував держбюджет на понад 690 млрд грн [33].

Кошти, які НБУ перераховує за викуплені ОВДП, спочатку потрапляють на рахунок уряду, але не залишаються там надовго. Через фінансування видатків державного бюджету вони надходять у банківську систему.

До початку повномасштабного вторгнення комерційні банки використовували свою ліквідність, щоб купувати в уряді державні облігації. Тобто подібний обіг коштів був, але без грошової участі Нацбанку.

Однак воєнний стан значно збільшив дефіцит державного бюджету, який банківський сектор не зміг би профінансувати самостійно.

Однак на другому році війни фінансовий ринок стабілізувався, і з березня 2023 року регулятор почав скорочувати частку в ОВДП і збільшувати обсяги інтервенцій. Наступного року цей процес має проявитися більш контрастно на тлі кроків регулятора в напрямку курсової лібералізації. Таким чином, для збалансування обмінного курсу в певному коридорі регулятору необхідно буде зменшувати валютні резерви та ще активніше нарощувати інтервенції (рис. 2.5).

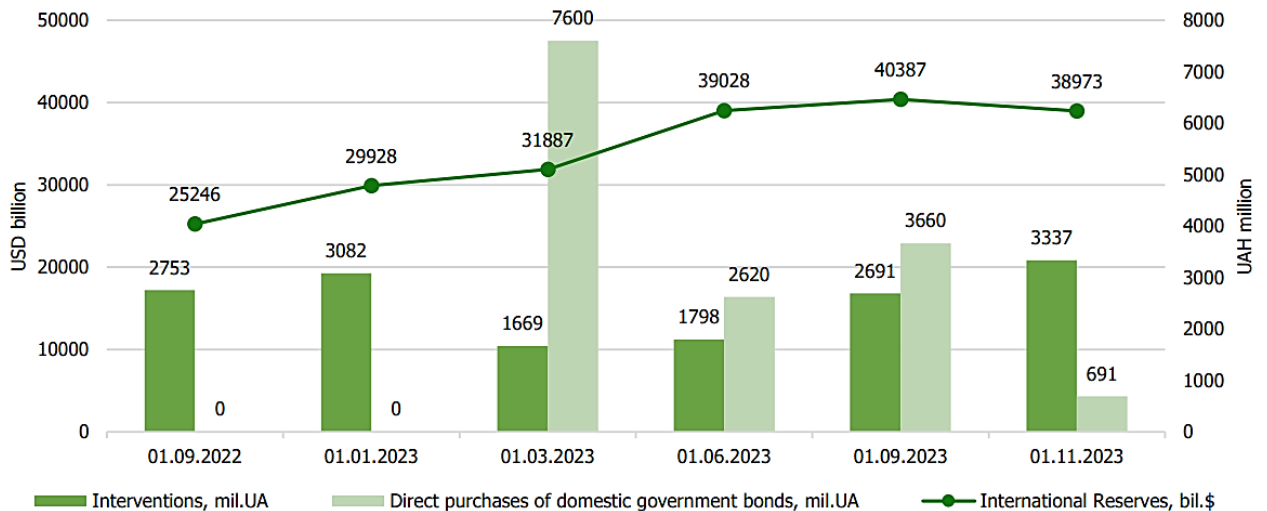


Рис. 2.5. Динаміка обсягів прямої купівлі облігацій внутрішньої державної позики, інтервенцій та золотовалютних резервів України, млн. грн.

Джерело: [31-32]

На другому році бойових дій можна відзначити, що регулятору вдалося стабілізувати фінансовий ринок завдяки своєчасним рішенням і введеним обмеженням. Накопичена сила сприяє фінансовій стабільності, підвищує стійкість банків до подальших викликів у тривалій війні та готує до повноцінного відновлення кредитування. Не можна стверджувати, що така ситуація триватиме довго: валютні резерви країни скорочуються вже третій місяць поспіль. З початку цього року НБУ розпочав поетапну лібералізацію, що свідчить про впевненість регулятора в стабільності ринку. Зниження облікової ставки та лібералізація обмінного курсу змінили ландшафт банківського сектору в контексті управління ліквідністю (рис. 2.6).

Як видно з наведених вище даних, ставки рефінансування для комерційних банків знизилися відповідно до змін облікової ставки, а середні цінові пропозиції щодо залучення депозитів знову знижуються після короткочасного підвищення, дедалі більше відповідаючи зміні ключової ставки. Крім того, цінова пропозиція для депозитних сертифікатів залишається більш привабливою, ніж купон за державними облігаціями, хоча і з дуже коротким терміном обігу. Регулятор повідомляє, що фінансові показники ділової активності покращуються,

незважаючи на все ще низькі обсяги виробництва. Проте попит на кредитні кошти з боку підприємств є помірним.

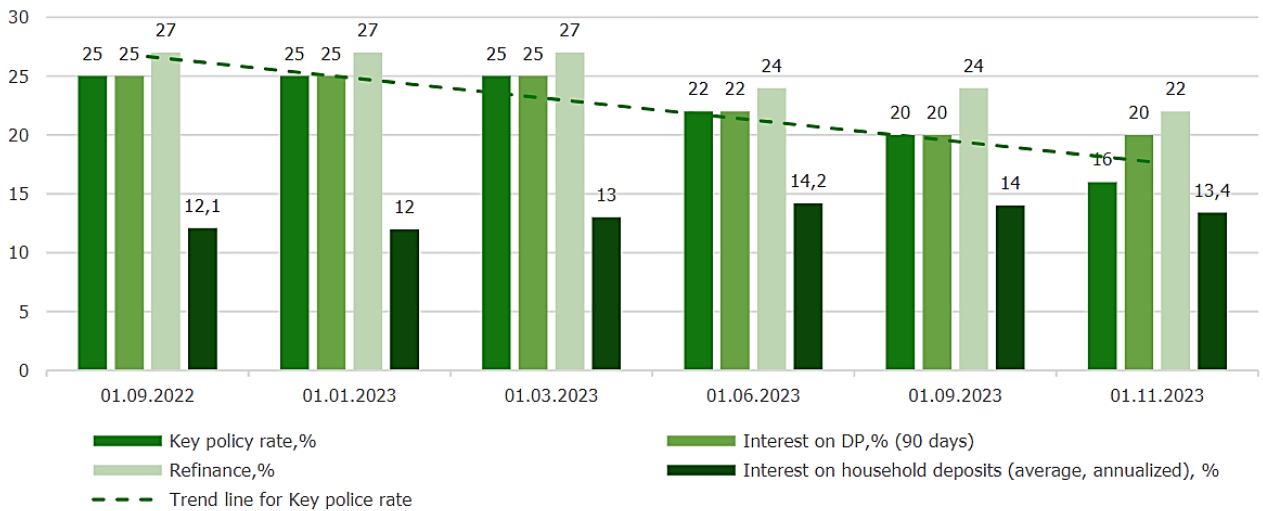


Рис. 2.6. Динаміка зміни відсотків за основними каналами залучення/розміщення для банківського сектору з вересня 2022 року по жовтень 2023 року, %.

Джерело: [31-32]

Теоретично, після оголошення центробанком про жорстку монетарну політику, банки повинні підвищити ставки за гривневими депозитами, а потім розмістити їх на депозитних сертифікатах, заробляючи на різниці ставок за мінусом відрахувань до Фонду гарантування вкладів, а населення повинен зменшити попит на іноземну валюту, відповідно.

На практиці у воєнний час трансмісія працює не так добре, як хотілося б. З початку вторгнення банки першими почали підвищувати ставки по депозитах, активно використовуючи раніше недороге рефінансування, яке значно зросло після перегляду облікової ставки. Тому їх мотивація зрозуміла: необхідно залучити кошти для швидкого погашення зобов'язань перед центробанком. Водночас ресурсно стабільні банки (чиї бізнес-моделі не будували на основі системного фінансування через рефінансування) досить повільно переглядають свою депозитну політику. Але трансмісійний механізм під час війни працює

повільно, тому на сьогодні річна дохідність гривневих активів покриває переважно половину цьогорічної прогнозованої інфляції.

Ми припускаємо, що ресурсно стабільні банки не поспішають залучати кошти населення за підвищеними ставками на тривалий термін, оскільки єдиним інструментом, куди банківські установи зможуть тоді інвестувати кошти, є депозитні сертифікати строком на один день. Раніше Нацбанк також пропонував банкам інвестувати наявну ліквідність на довший термін (два тижні), але в березні 2022 року регулятор відмовився від цього інструменту регулювання короткострокової Ліквідності.

Подальше підвищення державних ставок за облігаціями внутрішньої державної позики сприяло покращенню передачі та зменшенню попиту на іноземну валюту. Мінфін досить повільно переглядає дохідність державних цінних паперів, пояснюючи, що це суттєво збільшить витрати держбюджету на обслуговування внутрішнього боргу, однак цього року уряд переглянув дохідність державних облігацій у бік збільшення. Особливо значно зріс купонний дохід за державними цінними паперами зі строком обігу від трьох до п'яти років.

Натомість Нацбанк змінив правила купівлі ОВДП. Якщо раніше це робилося за загальноринковими ставками, то тепер за середньорічною обліковою ставкою. Тобто, якщо врахувати, що регулятор тричі на рік знижував облікову ставку до 16%, то він зможе продовжувати фінансувати державу за прийнятною ставкою. Водночас інші учасники ринку, зокрема комерційні банки, у 2022 році мали змогу купувати облігації внутрішньої державної позики за значно нижчими ставками, тому вони були для них не дуже привабливими. А саме, станом на кінець вересня 2022 року Мінфін пропонував прибутковість 12% річних за 6 місячними паперами, 14% річних за річними та 16% річних за півторарічними цінні папери [62]. Однак у 2023 році ситуація дещо змінилася. Мінфін підвищив дохідність військових облігацій майже до 17% за 6-місячними і 18,5% за півторарічними випусками, а регулятор знизив облікову ставку, що ланцюгово знизило ставки про депозитні сертифікати та ставки банків за депозитами для населення. Динаміку розміщення облігацій внутрішньої державної позики за

строками погашення наведено на рисунку 5. Наведені дані свідчать про те, що держава надає перевагу запозиченням строком до 5 років і навіть готова запропонувати підвищену дохідність за цінними паперами з тривалим періодом обігу. Таким чином, вдалося покращити трансмісію та зменшити попит на іноземну валюту, хоча це значно збільшить видатки державного бюджету на обслуговування внутрішнього боргу [66].

Дані, представлені на рисунку 2.7, свідчать про те, що уряд в особі Міністерства фінансів в умовах, коли передбачається скорочення грантової допомоги від партнерів, прагнучи зменшити зовнішні джерела фінансування та прагнучи підвищити привабливість військових цінних паперів для вітчизняних ринкових запозичень, обрав варіант, за якого пропонуються підвищені прибутки для довгострокових державних облігацій (1-5 років). Цей крок має на меті забезпечити довгострокове фінансування державних програм і видатків і зменшити навантаження на державний бюджет за викупом і купонним доходом.

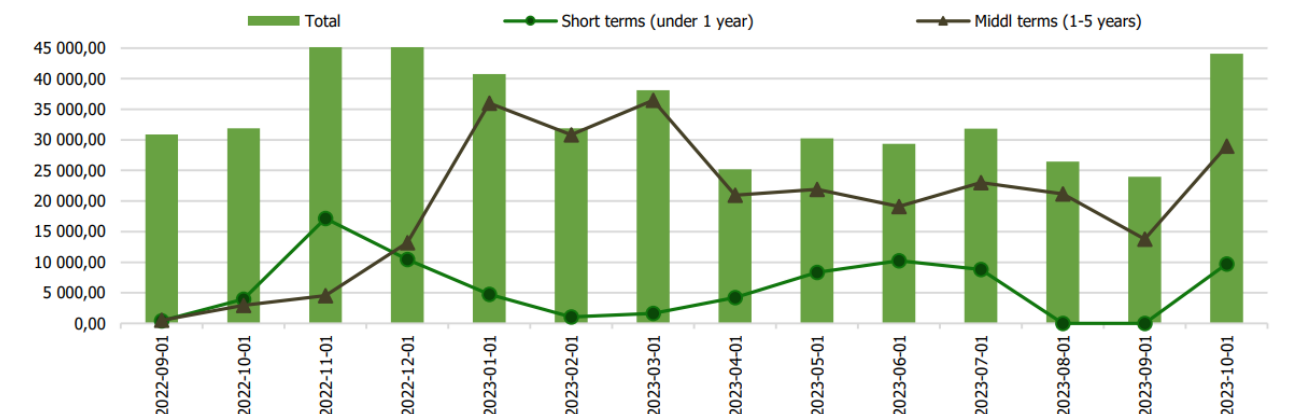


Рис. 2.7. Динаміка розміщення на первинному ринку гривневих облігацій внутрішньої державної позики України за строками погашення за період з січня по жовтень 2023 року, млн. грн.

Джерело: [31-32]

Наведені дані на рисунку 2.8 дозволяють простежити динаміку та структуру власників державних облігацій у 2022-2023 роках.

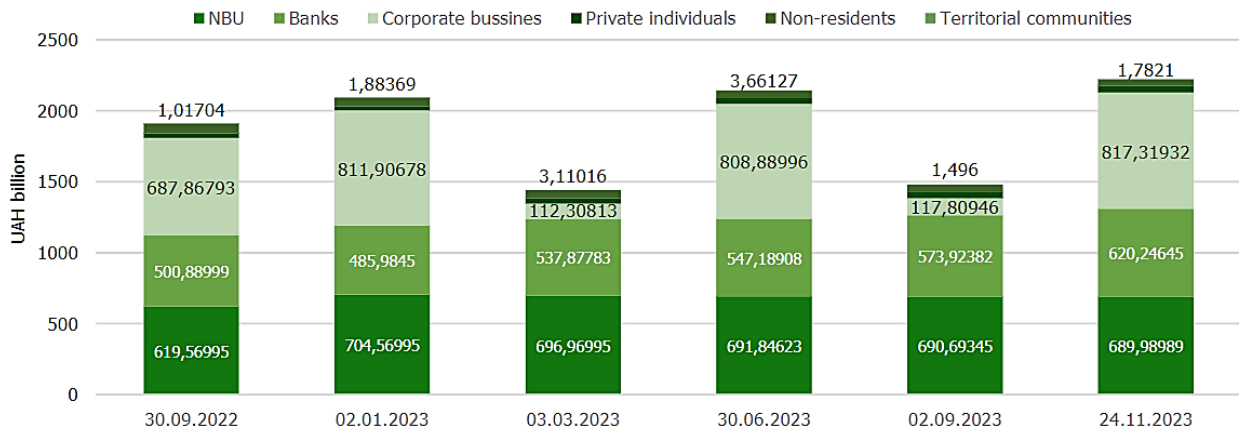


Рис. 2.8. Структура розміщень облігацій внутрішньої державної позики в обігу в Україні за період вересень 2022-листопад 2023, млрд грн.

Джерело: [31-32]

Згідно з даними Міністерства фінансів України, Національний банк України (НБУ) профінансував державний бюджет у 2022 році на загальну суму 400 млрд грн, що становить приблизно 12,477 млрд дол. Це на 4% перевищує допомогу Сполучених Штатів у тому ж році. У 2023 році регулятор поступово скорочує свою частку в державних облігаціях (ОВДП), але зниження не перевищує 2,5% на рік, що не є критичним і утримує НБУ серед найбільших власників державних цінних паперів на ринку.

Комерційні банки до лютого 2022 року були власниками найбільшої частки ОВДП на ринку, а за перший рік війни скоротили свої пакети на 56 млрд грн (на 10%). Проте у 2023 році тенденція до зниження змінилася, помітно зросла зацікавленість банківського сектору державними борговими цінними паперами. З початку 2023 року банки придбали ОВДП на 135 млрд грн, збільшивши свій портфель на 28%. Загальна сума ОВДП, проданих державою та в обігу, становить 2 221,145 млрд грн (приблизно 60 млрд дол. США). На кінець листопада 2023 року найбільшим власником ОВДП став корпоративний сектор [70].

На зростання попиту на державні військові цінні папери вплинуло кілька факторів, серед яких:

1. Співвідношення ризику та прибутковості: співвідношення між прибутковістю та ризиком дає можливість заробляти з мінімальним ризиком для інвестицій.

2. Невизначена ситуація у зв'язку з військовими діями: Ситуація невизначеності в контексті триваючих військових дій в країні значно підвищила ризик кредитування суб'єктів господарювання.

3. Маржа між депозитами населення та державними цінними паперами: маржа між вартістю залучення коштів у формі депозитів населення та вартістю розміщення в державних боргових цінних паперах, приблизно 3,54%, пояснює прибуткову діяльність банківського сектору у 2023 році.

4. Регуляторні заходи: У 2023 році регулятор дозволив банкам покривати до 50% загального обсягу обов'язкових резервів за рахунок еталонних державних облігацій із визначеного НБУ переліку, який постійно розширюється.

5. Дозвіл для нерезидентів: після 1 квітня 2023 року нерезидентам дозволено переказувати за кордон кошти, отримані від сплати відсотків за державними облігаціями.

6. Уряд підвищив ставки за ОВДП: Уряд підвищив ставки за ОВДП до ринкового рівня: у червні максимальна дохідність ОВДП, розміщених на аукціонах, становила 19,75% річних у гривні, 4,80% річних у доларах США та 3,25% річних річних в євро [67].

Заходи уряду та Національного банку України спрямовані на посилення грошової трансмісії та активізацію внутрішнього боргового ринку без додаткової грошової емісії. Дозвіл НБУ формувати обов'язкові резерви за допомогою еталонних ОВДП додатково підвищує високу ліквідність банківського сектору. У цьому контексті обов'язкові резерви виступають як один із традиційних інструментів центральних банків із прямою метою обмеження частини вільної ліквідності банківської системи.

Водночас у банківській системі накопичено величезні обсяги вільної ліквідності (понад 700 млрд грн), на рахунках в іноземних банках банки тримають понад 10 млрд дол. Крім того, в позабанківському обігу перебуває

близько 117 млрд дол. Ці кошти значною мірою не використовуються у виробничому господарському обороті країни. Наведені приклади свідчать про нерациональне використання наявних ресурсів та штучне обмеження внутрішніх джерел фінансування бюджету. Натомість чисті запозичення державою банків за 11 місяців 2023 року становили лише 133 млрд грн, або 3,6 млрд дол. США, а фізичних осіб — 17,9 млрд грн, або 0,5 млрд дол. США [50].

Проте такий ринковий ландшафт не сприяє активному кредитуванню громадян і бізнесу. В умовах високої інфляції та військових ризиків банки значно підвищили не лише вартість кредитування, а й вимоги до потенційних позичальників. Зважаючи на це, практично з початку повномасштабного російського військового вторгнення кредитування відбувалося переважно через державну програму «5-7-9%». За час воєнного стану в Україні в рамках Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» укладено 42 520 кредитних договорів на загальну суму 168,8 млрд грн (у тому числі 31 886 кредитів банків державного сектору на загальну суму 86 грн. мільярд) [66]. Поза державними програмами комерційні банки майже не кредитують бізнес. Загальний обсяг кредитів, наданих банками бізнесу, становить близько 7% ВВП, що є найнижчим показником серед країн, що розвиваються. Підприємства не можуть використовувати кредитні ресурси для відновлення та розширення як військового, так і цивільного виробництва через високі відсоткові ставки та кредитні ризики.

Крім того, згідно з даними, представленими на рисунку 2.9, обсяг кредитування бізнесу зменшився на 85 млрд грн. Це означає, що, за винятком наявності державної програми, обсяг кредитів юридичним особам у портфелях банків поступово зменшується, а частка непрацюючих кредитів зростає, досягаючи критичного рівня майже вдвічі (44,7%). загальний кредитний портфель для корпоративних клієнтів. Ситуація з кредитуванням приватного сектора банками у 2023 році дещо краща: загальний обсяг скорочується повільніше, а частка непрацюючих кредитів поступово зменшується, стабілізувавшись на рівні 26,7% у жовтні 2023 року. Ринок праці та доходи

населення повільно відновлюються, що призводить до збільшення бажання споживати. Це посилює попит на банківські кредити, особливо на приватні кредитні картки.

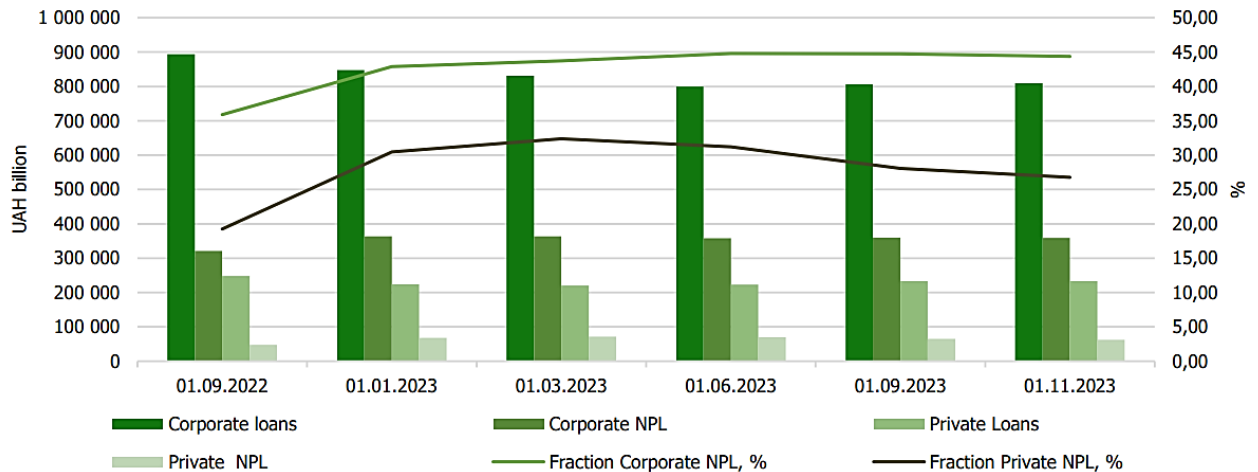


Рис. 2.9. Динаміка обсягу кредитного портфеля та NPL фізичних та юридичних осіб банківського сектору України за вересень 2022-жовтень 2023, млрд грн.

Джерело: сформовано авторами на основі [31-32]

Водночас, окрім зростання непрацюючих кредитів та погіршення якості кредитного портфеля банківського сектору, небажання банків інвестувати в реальний сектор економіки пояснюється нижчою прибутковістю кредитування порівняно з до доходності державних цінних паперів (рис. 2.10).

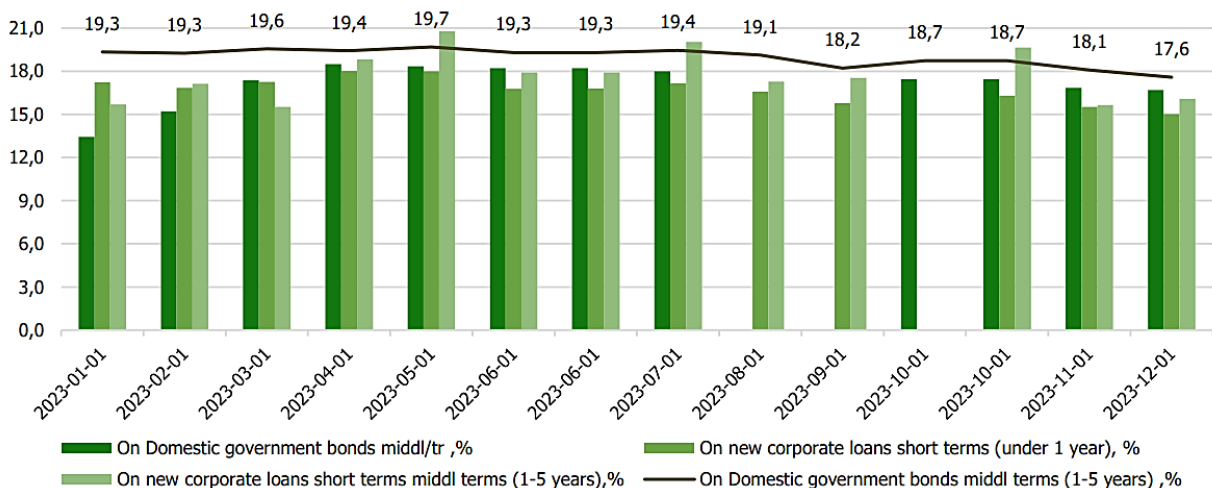


Рис. 2.10. Порівняльна динаміка зміни доходності облігацій внутрішньої державної позики та корпоративних позик у січні-серпні 2023 р. за строками погашення, %.

Джерело: складено авторами на основі [31-32]

Це може створити хибне уявлення про те, що якщо Нацбанк зменшить прибутковість депозитних сертифікатів або знизить купон за купленими державними цінними паперами, це якимось чином змусить банки перенаправити наявну ліквідність на активне кредитування. Насправді цей крок навряд чи приведе до позитивних результатів. У відповідь банки будуть змушені знижувати прибутковість гривневих активів (депозитів), і як наслідок населення, ймовірно, збільшить попит на валюту, намагаючись хоч якось зберегти свої заощадження від інфляції.

Запроваджені кредитні канікули та процедури реструктуризації в поєднанні зі збільшенням витрат на збільшення резервів через погіршення класу клієнтів призвели до того, що банківський сектор був дефіцитним, незважаючи на високу ліквідність з березня по червень 2022 року. Згідно з даними, представленими на рисунку 2.11, позитивна рентабельність активів і капіталу почала спостерігатися в липні 2022 року і досягла вражаючих результатів у другій половині 2023 року. Це означає, що банківський сектор уже подолав основні виклики та загрози, з якими він зіткнувся на початку повномасштабної агресії, і успішно адаптується до ринкових умов, що склалися на другому році війни. Рентабельність капіталу в 55%, продемонстрована банківським сектором, змусила законодавців задуматися про необхідність встановлення індивідуальної ставки податку на прибуток підприємств, яка вдвічі перевищує діючу ставку [66].

Проте для збереження макроекономічної стабільності в національній економіці в умовах воєнного стану Національному банку необхідно продовжувати стримувати інфляційні та девальваційні процеси, які становлять ризик подальшої ескалації в Україні. Для цього необхідно сприяти зниженню попиту населення на купівлю іноземної валюти. Це можна зробити або через пряму заборону фізичним особам вільно купувати іноземну валюту, або запропонувавши громадянам альтернативний спосіб зберегти купівельну спроможність своїх заощаджень за рахунок підвищення доходності гривневих активів. Передусім це стосується строкових депозитів у банках у гривні та вкладень в облігації внутрішньої державної позики.

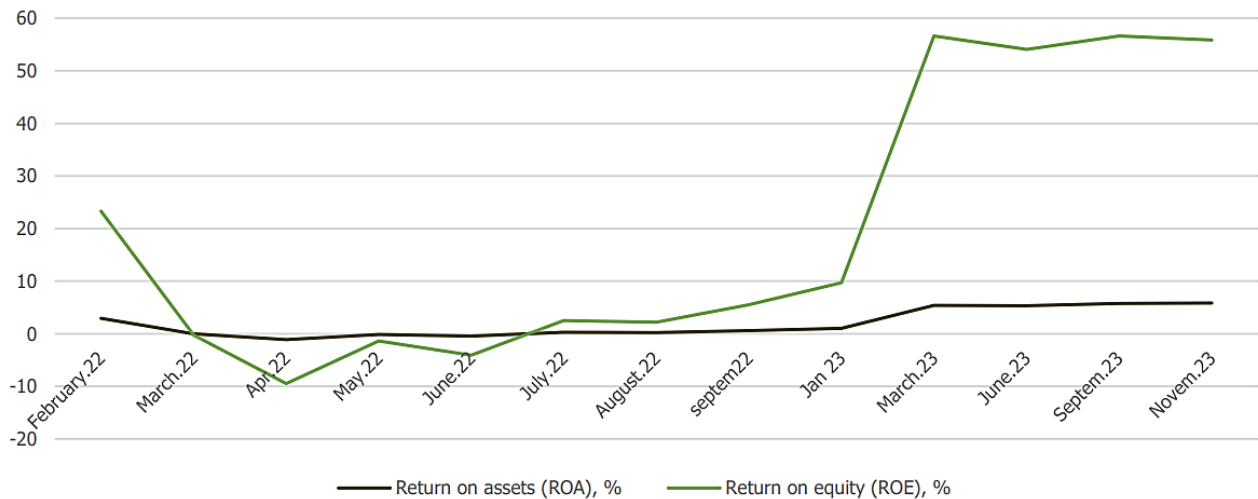


Рис. 2.11. Рентабельність банківського сектору України у 2022-2023 роках, %.

Джерело: сформовано авторами на основі [32]

Альтернативою прямій купівлі Національним банком облігацій внутрішньої позики (ОВДП) є збільшення обсягів продажу цих цінних паперів комерційним банкам, а також фізичним та юридичним особам. За таких умов додаткова грошова маса не створюватиметься, а на ці цілі використовуватимуться кошти банківського сектору.

Незважаючи на значні зусилля уряду щодо популяризації та спрощення процесу придбання військових облігацій для населення, цей фінансовий інструмент з об'єктивних причин досі не набув широкого поширення. Цьому сприяє низька фінансова грамотність щодо державних цінних паперів як інвестиційного інструменту та необхідність відкриття рахунків у цінних паперах в установах, які пропонуються через додаток «Дія». Окремих просвітницьких зусиль потребує також роз'яснення щодо оподаткування доходів фізичних осіб від операцій з цінними паперами. Слабка інформаційна кампанія уряду щодо основної мети випуску військових облігацій, а саме фінансування військових потреб держави та стримування інфляції, перешкоджає повній реалізації патріотичних настроїв серед населення [72].

Водночас, якщо говорити про фізичних та юридичних осіб, то можна відзначити, що попит на державні облігації серед них є низьким і має значний потенціал зростання навіть без суттєвого підвищення їх дохідності. Це

пояснюється тим, що середні депозитні ставки, які пропонуються громадянам і підприємствам, є нижчими, ніж прибутковість державних облігацій. Це примітно, оскільки згідно з чинним законодавством ОВДП не є об'єктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб (18%), на відміну від банківських депозитів, з яких утримується як податок на прибуток, так і військовий збір (1,5%) [31].

Загалом з початку 2023 року портфель облігацій ОВДП у власності фізичних та юридичних осіб збільшився на 71% до 59,2 млрд грн в еквіваленті [66].

Серед основних причин такої ситуації – низька ліквідність депозитних сертифікатів на вторинному ринку через нерозвиненість фондового ринку України, а також більш складний механізм випуску продукту порівняно з депозитною послугою.

Що стосується залучення банків до збільшення обсягів купівлі державних облігацій, то, як мінімум, варто стандартизувати різницю між процентними ставками. Нинішня ситуація не сприяє збалансуванню доходів і видатків держави з інтересами приватних і комерційних банків. У 2023 році банківський сектор показав прибутковість, що спонукало уряд поступово підвищувати ставку податку для банків. Хоча це рішення зрозуміле, воно є суперечливим з точки зору рівних правил для всіх учасників ринку. Таким чином держава прагне повернути до бюджету виплачені за купони ОВДП доходи, але такий крок змушує банки шукати шляхи зменшення оподаткованого доходу. Крім того, на нашу думку, умови прибутковості державних облігацій мають бути однаковими для всіх учасників ринку: фізичних, юридичних осіб, комерційних банків та регулятора, які в умовах воєнного стану також є учасниками цього процесу.

У часи високих ризиків і невизначеності активне розширення кредитування без гарантій з боку держави може призвести до значного зростання проблемних кредитів у системі. Тому представники банківського сектора, незважаючи на високу ліквідність, дотримуються обережної та виваженої кредитної політики. Навіть підвищення податку на прибуток підприємств не

змусить банки активно нарощувати кредитування населення та бізнесу за значних ризиків. Це лише призведе до того, що регулятор втратить важелі впливу на вартість грошей в економіці, що посилить інфляційні та девальваційні ризики в майбутньому.

Банки повернуться до широкомасштабного ринкового кредитування, коли це дозволить їхня політика управління ризиками. Це має статися тоді, коли війна закінчиться на нашу користь або, як мінімум, коли стабілізується ситуація на фронті. Очікування щодо показників інфляції та вартості національної валюти також мають стабілізуватися принаймні в середньостроковій перспективі. До цього часу масове довгострокове кредитування можливе лише через механізм державних компенсацій і гарантій, а також зовнішні міжнародні пільгові програми через механізми співфінансування.

Аналіз показує, що управління ліквідністю в банках здійснюється на задовільному рівні, з дотриманням всіх нормативів та постійним покращенням діяльності. Виявлено, що на ліквідність банків впливає багато факторів, які поділяють на зовнішні та внутрішні. Це допомагає ефективніше управляти ліквідністю та розробляти стратегії швидкого реагування на їх вплив. Потреби банку в ліквідних коштах та рішення щодо їх розміщення повинні постійно аналізуватися для запобігання надлишку або дефіциту ліквідних коштів.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Проблеми банківської системи та методи їх вирішення в умовах воєнного стану

Надзвичайна реакція Національного банку дозволила українській банківській системі продовжувати нормальне функціонування. Банки підтримують ліквідність, продовжують кредитувати та мають достатні резерви капіталу, що зберігає довіру вкладників. Незважаючи на зниження процентних ставок, вкладники продовжують вкладати гроші у гривневі депозити. Обсяг власних гривневих коштів збільшився на 6,4% за квартал, а потреба в іноземній валюті зменшилася на 3,5% у доларовому еквіваленті. Кошти суб'єктів господарювання зросли на 4,3% у гривні та на 14,4% в іноземній валюті. З червня почалося підвищення процентних ставок за гривневими депозитами для населення та бізнесу, а вартість гривневих кредитів для юридичних осіб зросла через збільшення кредитного ризику.

Зріст обсягу коштів клієнтів у банках був спричинений збільшенням гривневих вкладів населення та вкладів бізнесу в іноземній валюті. Формування резервів призвело до зростання збитків у банківському секторі, але за результатами кварталу він залишився прибутковим. Незважаючи на те, що ліквідність банківського сектору наразі не є проблемою, ризик ліквідності все ще може мати місце (рис. 3.1) [13].

Для зниження ризику виникнення проблем, які можуть виникнути під час особливого стану, Національний банк України вжив такі заходи:

- фіксація обмінного курсу (з липня 2022 року НБУ скоригував офіційний курс гривні до долара США на 25% до 36,56 грн/дол.);

- впровадження валютних обмежень (зменшення допустимих обсягів отримання іноземної валюти для фізичних та юридичних осіб);
- підтримка банків ліквідністю (бланкове рефінансування, яке стало дієвим після прийняття постанови Правління НБУ);
- впровадження регуляторних послаблень (зниження ризику за незабезпеченими кредитами з 150% до 100%, що дозволить банкам використати накопичений капітал для покриття кредитних втрат).

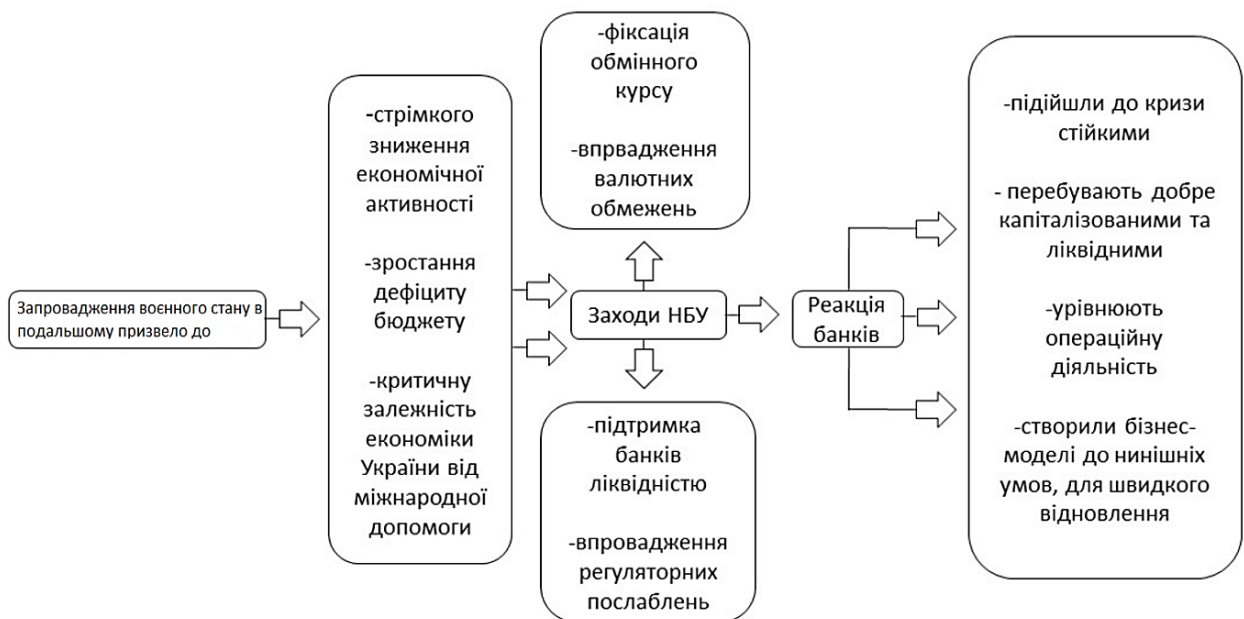


Рис. 3.1. Наслідки впровадження воєнного стану

Джерело: [34]

Необхідно пам'ятати, що заходи, які Національний банк України (НБУ) впроваджує та буде впроваджувати, відповідають основним принципам функціонування банківської системи, які також зазнали змін. Основні принципи включають:

- Легальність - це головний і найважливіший принцип банківської системи. Усі банківські операції здійснюються за ліцензіями, які банки повинні отримати, і відповідають національним банківським економічним стандартам. Це спрямовано на підтримку інтересів клієнтів і стабільність банківської системи в цілому.

- Фінансова незалежність - це відповідальність банку за результати своєї діяльності. Банки не несуть відповідальності за зобов'язаннями держави, і навпаки, держава не несе відповідальності за зобов'язаннями банків. Фінансова незалежність означає, що банк має свободу розпоряджатися своїми коштами, ресурсами та майном.

- Забезпечення виконання зобов'язань перед клієнтами та третіми особами - це зобов'язання банку повертати кошти вкладникам (наприклад, у випадку особливого стану та за 3 місяці після скасування вкладу). Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) відшкодуватиме повну суму вкладу, а після цього фіксовану суму в розмірі 600 тисяч гривень. [40].

Принципом функціонування банківської системи залишається збереження довіри населення, незважаючи на проблеми, з якими зіткнулася банківська індустрія під час війни. На початку війни споживачі скаржилися на роботу 45 українських банків у першому кварталі 2022 року, а загалом щодо операцій банків надійшло 2720 письмових звернень. Банки з усіма формами власності мали однакові показники виявлення ознак порушення – від 1,48% до 1,8%, але завдяки НБУ ці звернення оперативно опрацьовувалися та вживалися відповідні заходи. Таким чином, завдяки рішенням та швидкій реакції клієнти залишилися задоволені та зберегли свою лояльність до банку. Довіру клієнтів – фізичних та корпоративних – вдалося зберегти та забезпечити безперервність надання послуг [13].

Таблиця 3.1

Проблеми функціонування банківської системи України в умовах воєнного стану

Проблеми	Пояснення
1	2
Нестача висококваліфікованих кадрів	Небезпека ракетного обстрілу та активних бойових дій в деяких районах України призвела до масових звільнень співробітників банків та інших установ. Це відбувається добровільно або через закриття відділень.

Продовження таблиці 3.1.

1	2
Зменшення готівкового обороту	У касі банку швидкість обороту готівки протягом 10 місяців 2022 року зменшилася порівняно з аналогічним періодом минулого року через війну. Національний банк України повідомив, що загальна сума готівкових коштів, отриманих банками, становила 1572,4 млрд грн, що на 14% менше, ніж у попередньому році.
Загроза коштам у кіберпросторі	З початку військових дій український кіберпростір став об'єктом атак ворожих сил. Хакери з ворожих сил намагалися порушити роботу банківської системи шляхом масованих кібератак. Це призводило до того, що торговим мережам доводилося приймати оплату лише готівкою за їхні товари.
Збільшення лімітів касових залишків	На окупованих, деокупованих та територіях, які знаходяться в зоні бойових дій, виникла проблема збільшення готівкових залишків в різних торгових точках через припинення дій служб інкасації. Тому деякі заклади приймають лише картки, а інші – лише готівку.
Необхідність рефінансування НБУ	Деякі банки з понад 15% часткою коштів НБУ втратили ліквідність через військові дії і були змушені рефінансуватися у НБУ та збільшувати свою частку інвестиційних коштів, але з початком війни це стає досить складно та дорого.
Операційні збитки банків	Одним з основних джерел збитку є пошкодження відділень банків, які знаходяться на окупованих, деокупованих та територіях, де ведуться бойові дії, внаслідок ворожих ракетних ударів. Банки вважають це оперативними збитками. На сьогоднішній день їх сума перевищує 154 млн грн.
Збільшення ризику ліквідності коштів банку	Накопичення коштів на індивідуальних поточних рахунках призвело до збільшення суми банківського фондування. Однак, навіть при зростанні їх розміру, ризик ліквідності збільшується через знецінення цих коштів.

Джерело: [13, 40-41]

Всі вищезгадані проблеми призвели до швидкого зростання показників фінансових ризиків (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2.

Показники фінансових ризиків

Назва ризику	Виявлення причин його росту
1	2
Макроекономічний ризик	Проявляється через спад економіки, зростання дефіциту державного бюджету та ускладнення функціонування валютного ринку.
Кредитний ризик домогосподарств	Саме через зниження доходів домогосподарств посилюється коефіцієнт прострочених банківських заборгованостей.
Кредитний ризик підприємств	Оцінка рівня ризику вважається високою через постійне зростання кредитних збитків.

Продовження таблиці 3.2.

1	2
Ризик капіталу	Ризик трохи зростає, але через те, що капітал зменшився незначно, на сьогоднішній день норматив достатності капіталу перевищує мінімальні вимоги.
Ризик ліквідності	Ризик залишається стабільним, а населення продовжує відкривати нові вклади, що дозволяє банкам зберігати значний запас ліквідних активів.
Валютний ризик	Курс зміцнився через значні коливання на валютному ринку, що призвело до девальваційних наслідків. Проте, тимчасова фіксація курсу успішно обмежувала цей ризик до липня, коли було скасовано фіксацію.

Джерело: [13]

Для зменшення вищезазначених ризиків, Національний банк України впровадив комплексні заходи для підтримки стабільності фінансового сектору з моменту початку повномасштабного вторгнення. Ці заходи частково ґрунтуються на досвіді попередніх криз. НБУ використовує широкий спектр заходів для допомоги фінансовим установам та позичальникам. Швидкій реакції регуляторів сприяв досвід, набутий під час коронакризи. Проте на цей раз вони були більш рішучими та пропорційними до загрози. Важливими для стабілізації ситуації у фінансовому секторі стали такі рішення (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Методи вирішення проблем

Проблеми	Рішення
1	2
Обмеження руху капіталу та фіксація валютного курсу	Заборонено купувати валюту та робити перекази за кордон, за винятком переказів, необхідних для критичного імпорту.
Розширення доступу до рефінансування	Починаючи з 24 лютого, банки отримали можливість отримувати порожнє рефінансування на 1 рік, що становить до 30% коштів населення. У зв'язку зі зниженням ризику ліквідності, умови рефінансування були змінені. Тепер банк може отримувати беззаставні кредити лише за умови, що фізичні особи виводять кошти в розмірі 5. Також було переглянуто підхід до оцінки ОВДП як забезпечення рефінансування: цінні папери приймаються за їх справедливою вартістю без врахування коригувальних коефіцієнтів, але не вище їх номінальної вартості.

1	2
Скасування нагляду за пруденційними нормативами	Національний банк України не буде застосовувати заходи, які призведуть до порушення банками пруденційних нормативів, відкритих лімітів валютної позиції та термінів подання статистичної звітності у разі, якщо ці порушення виникли через російську агресію. Після завершення конфлікту банки матимуть достатньо часу, щоб привести свою діяльність у відповідність до вимог нормативів.
Формалізування «кредитних канікул» для позичальників	Протягом періоду воєнного стану та 30 днів після його закінчення або скасування, кредитним установам законодавчо заборонено накладати штрафні санкції та підвищувати відсотки за кредитами. У випадку реструктуризації кредитів, спричинених війною, Національний банк України пом'якшив підхід до оцінки кредитного ризику.
Спрощення вимог до операційної діяльності	Під час воєнного стану банки можуть використовувати хмарні сервіси в Європі, США та Канаді для захисту даних від загрози знищення. Також було спрощено вимоги щодо ідентифікації клієнтів та збільшено ліміт на спрощену процедуру дистанційної перевірки з 40 тис. грн на місяць до 400 тис. грн. У зв'язку з цим, виїзні перевірки фінмоніторингу призупинено на час воєнного стану.
Нестача кваліфікованих кадрів	У зв'язку з закриттям багатьох відділень по всій території України, виникла проблема нестачі висококваліфікованих працівників. На цю ситуацію Національний банк України швидко відреагував і надав рекомендації банкам щодо впровадження режиму онлайн для деяких відділень. Це дозволило знизити втрати кадрів.
Зменшення готівкового обороту	У зв'язку зі значним відтоком готівки з кас більшості банків України, Національний банк України (НБУ) був змушений надати додаткову допомогу у формі бланкового кредитування, що дозволяє забезпечити подальше функціонування кожного з банків. Також великий внесок у їх роботу зробили банки з країн-партнерів, які продовжують залучати кошти.

Джерело: [13]

Також, для вирішення проблем банківського сектору було прийнято та запроваджено ряд відновлюючих заходів. Наприклад, для забезпечення функціональної стабільності банківської системи під час особливого стану Національний банк України вжив ряд заходів, які дозволили продовжувати нарахування та виплату заробітної плати, стипендій, пенсій та державної допомоги під час воєнного стану. Також було введено обмеження щодо зняття готівки з рахунків клієнтів, видачі готівки в іноземній валюті, призупинення роботи валютного ринку та інші заходи. Крім того, для вирішення проблеми

нестачі готівки в «гарячих точках» популяризується безготівкові розрахунки, які можна здійснювати стабільно та безперебійно навіть в умовах війни. Електронні платіжні системи є необхідним елементом безготівкових розрахунків, і всі українські банки підключені до цієї системи для спілкування зі своїми клієнтами. На випадок відмови основного джерела живлення, Національний банк України використовує резервну потужність, щоб забезпечити безперебійну роботу системи. Це дозволяє користувачам здійснювати платежі карткою по всій країні. Закони про ідентифікацію та перевірку клієнтів, прийняті урядом ще в 2014 році, сприяли розвитку безготівкової системи. Завдяки цим законам була створена та впроваджена система BankID Національного банку України. Ця система дозволяє державі проводити верифікацію громадян у мобільному додатку "Дія", особливо важливою під час війни, коли громадянам надається фінансова допомога в рамках програми «Підтримки» [40].

Для забезпечення фінансової стабільності в умовах великої складності необхідно спільні координовані дії всіх учасників фінансових ринків та ефективна підтримка банків, небанківських фінансових організацій, інших регуляторів ринку та органів державної влади. Крім того, фінансовим установам важливо дотримуватися вимог НБУ під час дії воєнного стану, посилити увагу до фінансового моніторингу, своєчасно інформувати НБУ про порушення вимог до капіталу або ліквідності, підтримувати актуальність планів безперервної діяльності та планів відновлення діяльності для банків, а також постійно удосконалювати системи кіберзахисту.

У кінцевому підсумку, банківська система військового часу має велике значення. Банки забезпечують фінансову стабільність населення та бізнесу. Їх діяльність спрямована на забезпечення законності, господарської самостійності, відповідальності за зобов'язаннями, дотримання нормативноправових актів Національного банку України, права громадян на вибір банківської установи та забезпечення реалізації їх зобов'язань. Однак, головним принципом залишається збереження довіри громадян.

Трансформаційний процес у банківських системах має складну динамічну природу, яка одночасно є процесом і результатом впливу зовнішніх та внутрішніх факторів [13]. Інституційні суперечності шляхів післявоєнної банківської трансформації можна поділити на зовнішні та внутрішні рушійні сили, які впливають на акторів національної банківської системи:

1) Банки, що належать глобальному фінансовому капіталу, який є зовнішнім фактором впливу на місцеву банківську систему;

2) Спеціалізовані банки, що засновані державою для виконання неринкових або соціальних функцій, а також універсальні комерційні банки, що належать національним гравцям ринку фінансових послуг або були націоналізовані державою під час банківських криз.

Перша група акторів впливу має, крім загальної експліцитної мети отримання прибутку від банківської діяльності, також імпліцитні цілі, які часто не декларуються, але виконання їх входить навіть до внутрішніх показників ефективності роботи цих банківських установ. Зокрема, для глобальних гравців такими цілями є захоплення частки фінансового, в першу чергу банківського ринку, шляхом цінової та нецінової конкуренції з місцевими банками, які є більш слабкими у плані можливостей докапіталізації. Посилення впливу іноземного банківського капіталу на центральні банки держав та їх фінансові мега-регулятори проводиться прямим та/або непрямим чином через співробітництво із МФО.

Пропонуємо розділити такий зовнішній вплив на кредитну та програмну складові. Надання кредитів від МВФ, МБРР, ЄБРР, ЄІБ та МФК під час війни та післявоєнної відбудови вимагає виконання жорстких заходів, обмежень та нормативів, які стосуються фінансового та нефінансового секторів. Це призводить до неконкурентоспроможності локального банківського сектору та може призвести до його зменшення або повного домінування іноземного банківського капіталу на внутрішньому ринку.

Трансформація відбувається через введення нових обмежень для клієнтів банків через механізми ФАТФ, посилення вимог фінмоніторингу та комплайенсу

походження коштів клієнтів. Зовнішнє впровадження концепції «незалежності центрального банку» від держави призводить до втрати владних інститутів країни реального впливу на рішення та монетарну політику центробанку, навіть під час війни. Конфлікт між Правлінням та Радою Нацбанку є прикладом застосування теорії протиріч локально-глобальної взаємодії.

У подальшому проводиться впровадження формальних інституційних змін у банківське законодавство та підзаконні нормативні акти фінансових регуляторів. Ці зміни призводять до націоналізації, примусової ліквідації або добровільного закриття та виходу з ринку місцевих банківських структур, які не можуть виконати змінені банківські нормативи ризику та достатності капіталу, враховуючи ризики та надлишковий нагляд. На завершальному етапі розчищення регуляторами місцевого ринку значно збільшуються показники концентрації банківського капіталу у системі, а також здійснюється фазовий перехід від домінування державних та іноземних дочірніх банків, що підлягали державному регулюванню, до системи з переважанням філій головних транснаціональних банків, що регулюються ззовні. Локальні центробанки або мега-регулятори фінансового ринку залишаються важливими інструментами впливу на банківську систему країни з переважанням місцевих банків, але фактично іноземних банків та філій транснаціональних банків.

Висновок, який можна зробити з аналізу зовнішніх ризиків для державно-приватної структури банківської системи України у 2024-2025 роках, полягає в тому, що третя складова 3D циклу розгортання фінансово-економічної кризи (девальвація-дедоверизація-десуверенізація) буде найбільш ефективною. Це означає, що Україна як держава може втратити частину формального суверенітету як інститут, але разом з цим з'являться нові можливості відповідно до діалектичних законів.

Чи будуть структурні елементи зовнішнього управління корисними для відновлення відтворювальної динаміки в економіці України? Це потребує додаткових спеціальних досліджень щодо оптимального рівня суверенізації під час структурних трансформацій. Японія після війни показала, що злам колишньої

моделі управління, включаючи демонополізацію та деолігархізацію реальної економіки та використання системи державних банків для відновлення та розвитку пріоритетних галузей, може відіграти важливу роль у структурних реформах, які уряди України не розпочинали протягом 25 років. Державні банки можуть виконувати стабілізуючу, стимулюючу та розвиваючу функції на різних етапах економічного циклу. Якщо вдасться подолати присвоєння функцій держави окремими групами впливу в рамках агентської проблеми та боротьби з корупцією у державних банках, вони зможуть виконувати спеціалізовані завдання структурного відтворення економіки, які не можуть бути ефективно виконані іноземними та приватними українськими комерційними банками [72].

Під час дослідження розглянуто особливості та принципи функціонування банківської системи в умовах воєнного стану, таких як дефіцит кваліфікованого персоналу, кібератаки, овердрафти на касі, конфіскація банківських рахунків, збитки тощо. Визначено зміни в структурі банківського сектору, такі як обмеження руху капіталу та фіксація валютного курсу, скасування нагляду за пруденційними нормативами, формалізація "кредитних канікул" для позичальників, спрощення вимог до операційної діяльності. Досліджено ключові тенденції банківського сектору, такі як налагодження системи безготівкових розрахунків, стабілізація системи електронних платежів та введення новітньої системи BankID НБУ. Крім того, ми виділили ключові принципи та інструменти фінансової підтримки вітчизняних банків регулятором - НБУ, такі як покращення системи кіберзахисту, налагодження касового обігу у банках, рефінансування та надання бланкового кредиту, зниження операційних збитків через закриття відділень та зменшення ризику ліквідності коштів [71].

На нашу думку, існують два можливих шляхи для вирішення суперечностей післявоєнної банківської трансформації в Україні:

залучення зовнішнього контролю - залучення Групи Світового банку, ЄБРР, KfW, Європейського інвестиційного банку та Банку розвитку Ради Європи, до якого Україна приєдналася у 2023 році, для фінансування проєктів відновлення України, приватизація наявних державних банків на користь залучення

іноземного капіталу, інституційна зміна структури банківського сектору в Україні зі зменшенням до не впливової частки національного приватного банківського капіталу;

національно-вкорінений шлях передбачає підтримку легального національного банківського капіталу, ефективну післявоєнну приватизацію державних банків через застосування народного IPO залученням МФО як міноритарних акціонерів, комплекс законодавчих та нормативних інституційних змін у корпоративному управлінні державною часткою банківської системи шляхом створення у 2025 році об'єднаної ефективної Держбанківської групи України.

3.2. Напрямки забезпечення фінансової безпеки банківської системи України в умовах воєнного стану

Актуальність дослідження полягає у необхідності розробки нових підходів до формування та управління фінансовими ресурсами в банківській системі, оскільки сучасні умови вимагають забезпечення фінансової безпеки та захисту інтересів всіх зацікавлених сторін. Фінансова безпека включає безпеку банківської системи, яка залежить від стійкості окремих банківських установ. У світі цифрової трансформації, застосування передових технологій є ключовим для забезпечення конкурентоспроможності в глобальному цифровому світі. Державні органи повинні шукати можливості цифровізації, адаптувати нормативну базу та стимулювати інвестиції для розвитку цифрової економіки. Однак, цифровий розвиток також приносить нові загрози, які потребують розробки методичних підходів до їх ідентифікації, оцінки, аналізу та управління. Важливо розуміти, що цифрова економіка потребує нових стратегій, які враховують як переваги, так і потенційні ризики для банківської системи [69].

Сучасні виклики в галузі банківської діяльності потребують ефективних заходів контролю за зовнішніми та внутрішніми загрозами, а також механізмів

фінансового захисту для забезпечення стійкості та безпеки системи в цілому. Однією з найактуальніших задач є розробка і впровадження ефективних стратегій охорони фінансових ресурсів, конфіденційності інформації, а також майна банків. Комерційні банки повинні акцентувати увагу на питаннях, таких як повернення кредитів, збільшення прибутковості та зниження ризиків. Забезпечення ліквідності та гарантування безпеки депозитів залишаються важливими аспектами їхньої стратегії. У контексті цифрового світу і зростаючих кіберзагроз, банки також повинні активно розробляти та впроваджувати заходи з кібербезпеки для захисту власної та клієнтської інформації. Важливим елементом є реалізація передових технологій в області кіберзахисту, впровадження інноваційних методів аналізу та моніторингу фінансових операцій. Постійне оновлення та адаптація до нових технологічних викликів допоможе банкам зберігати високий рівень фінансової безпеки та довіри клієнтів.

Фінансова безпека банку - це система заходів, спрямованих на захист інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва від можливих зовнішніх і внутрішніх загроз. Оцінка рівня захищеності банку визначається його здатністю ефективно протистояти незаконним вторгненням, спробам завдати шкоди конкурентам і кримінальним структурам, а також запобігати фінансовим аферам і злочинним діям, таким як відмивання грошей і незаконні перекази коштів за кордон. Всі ці аспекти сприяють стабільності і довірі до банківської системи. Фінансова безпека банківської системи є ключовим аспектом для стабільності фінансової системи і є предметом досліджень та наукових праць економістів.

Однією з видатних фігур у дослідженні фінансової безпеки є Karcheva G., Karcheva I. (2022) [14], чий внесок в теоретичний аспект управління фінансовою безпекою банківської системи є значущими. Також, Petruk O. (2022) [63] та Kvasnitska R. (2019) [15] докладають зусиль у розгляді практичних аспектів цієї проблеми. Питання безпеки банків стає актуальним в контексті не тільки самої фінансової установи, але й для всіх учасників ринкових відносин. Очевидно, що це питання в першу чергу важливе для власників банку та його акціонерів. Останні не тільки турбуються про стабільний розвиток свого бізнесу, але й несуть

матеріальну, моральну та соціальну відповідальність за долю фінансової установи. Це, звісно ж, за умови, якщо банк не виступає вже з первісною роллю кримінальної організації.

Це наголошує той факт, що фінансова безпека банківської діяльності має системний характер і впливає на всіх учасників фінансового ринку. Якщо банк стає об'єктом кримінальних дій або виникають загрози для його фінансової стійкості, це може мати далекосяжні наслідки для всього ринку та економіки в цілому.

Таким чином, забезпечення безпеки банків стає важливим завданням для всіх зацікавлених сторін, і їхні дії та рішення в цьому плані можуть визначити економічний ландшафт та довіру до фінансових установ.

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, наукові праці Moskvin B. (2022) [22] та Korobtsova D. (2022) [16] стають актуальними, оскільки вони досліджують проблеми фінансової безпеки банківської системи в цей важливий період для країни. Безпеку банківської діяльності можна розглядати як стан стійкої життєдіяльності, при якому забезпечується успішна реалізація мети банку та захист його основних інтересів. Цей стан передбачає захист від впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що можуть призвести до дестабілізації, і це стосується будь-яких умов функціонування. Забезпечення безпеки також визначається здатністю банку своєчасно та адекватно реагувати на негативні явища в своєму внутрішньому та зовнішньому середовищі, включаючи здатність протистояти будь-яким загрозам, що можуть виникнути як внаслідок внутрішніх проблем, так і через вплив зовнішніх факторів. У контексті безпеки банківської діяльності, важливою є також здатність створювати ефективний захист від різноманітних посягань на власність, діяльність та імідж банку, що означає розробку і впровадження заходів, спрямованих на уникнення або пом'якшення можливих загроз, що можуть виникнути як зсередини, так і ззовні. Крім того, зростаюча диджиталізація сучасного світу породжує нові виклики для фінансової безпеки банків. Роботи вчених, таких як Mushenuk I. (2022) [23], Bondarenko I. (2022) [5], Varnalii Z та Mekhed A. (2022) [71], зосереджують увагу на аспектах

цієї трансформації та розробляють наукові підходи до забезпечення фінансової стійкості банків у цифровому середовищі.

Незважаючи на великий внесок у дослідження забезпечення фінансової безпеки банків вищезазначених науковців, умови здійснення банківської діяльності постійно еволюціонують. Такий постійний процес змін вимагає постійного удосконалення методичних підходів до визначення та оцінки фінансової безпеки банківської діяльності. Зокрема, в умовах зростаючої цифровізації економіки та воєнного стану в Україні, де цифрові технології стають неодмінною частиною фінансового сектору, важливо адаптувати існуючі методології до нових викликів. Це включає в себе розробку нових критеріїв та показників, які відображають вплив цифрових інновацій на фінансову безпеку банків. Отже, дослідження в галузі фінансової безпеки банківської системи варто продовжувати, зосереджуючись на вдосконаленні методологій у контексті нових реалій цифрової економіки та воєнного стану в Україні [71].

Завдання забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності включає такі ключові аспекти:

1. Захист законних інтересів банку і його працівників, що передбачає дотримання всіх законів і нормативів у всіх сферах банківської діяльності, включаючи юридичні та етичні стандарти, а також принципи корпоративної відповідальності.

2. Профілактика та запобігання правопорушенням і злочинним посяганням, що включає розробку та впровадження ефективних систем контролю та моніторингу для запобігання злочинним діям та недобросовісній поведінці в банківському середовищі.

3. Своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз, що передбачає активний моніторинг ринкових та економічних умов для передбачення можливих загроз та розроблення стратегій їх управління.

4. Оперативне реагування на загрози, що включає розробку готових та ефективних планів реагування на кризові ситуації, що можуть виникнути через зовнішні або внутрішні фактори.

5. Виявлення причин і умов, що можуть завдати шкоди, що передбачає проведення аналізу всіх аспектів діяльності банку для виявлення можливих слабких місць і вдосконалення систем безпеки.

6. Послаблення шкідливих наслідків від дій конкурентів або злочинців, що передбачає розробку стратегій, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу конкурентів або злочинців та захист власних інтересів.

Основна мета фінансової безпеки банку полягає в підвищенні ефективності використання фінансових ресурсів та забезпеченні стійкості в умовах зростаючих викликів та ризиків. Важливо визначати та вирішувати слабкі сторони для подальшого удосконалення систем безпеки та досягнення стабільності в банківській сфері. У контексті цифровізації банківської діяльності, визначення "Фінансова безпека банківської системи в умовах цифровізації та воєнного стану в країні" може бути розширене та унікально сформульоване: "Фінансова безпека банківської системи в умовах цифровізації та воєнного стану в країні представляє собою комплексний стан, при якому забезпечуються оптимальні умови для ефективного функціонування банківської інфраструктури, розподілу та формування фінансових ресурсів, а також підвищення фінансової стабільності банків в умовах впливу негативних чинників (форм-мажорних обставин), з урахуванням надійності цифрових засобів передачі, швидкісної обробки та надійності захисту даних, що потрапляють до системи [5].

Цифрова безпека передбачає здатність системи використовувати ресурси через банківську мережу та Інтернет для виявлення та протидії різним загрозам. Вона також включає готовність до аналізу та пошуку інноваційних методів нейтралізації потенційних ризиків, що можуть виникнути внаслідок швидкого розвитку технологій. Це визначення враховує важливі аспекти цифрової безпеки, такі як надійність засобів захисту даних, швидкодія та готовність до інноваційного розвитку. Загрози для банківської системи та безпеки держави можуть мати різні форми прояву, тому важливо розглянути кожен з класифікаційних ознак [23].

Пропонуємо розглянути кожен з класифікаційних ознак:

1. Вид загрози:

1.1. Зовнішні загрози: Ці загрози включають в себе фактори, які виникають поза межами банківської системи. Наприклад, глобалізація економіки може призвести до приходу на ринок стійких банків з іноземним капіталом, що може викликати конкуренцію та впливати на місцеві банки.

Розглянемо конкретні приклади таких ситуацій та їх можливі наслідки:

- Прихід на ринок стійких банків з іноземним капіталом: внаслідок глобалізації економіки на місцевий ринок вступають іноземні банки з великим капіталом та стійкішими фінансовими ресурсами. Як наслідок місцеві банки стикаються з посиленою конкуренцією від глобальних гравців, що може змусити їх ефективніше конкурувати та підвищити рівень послуг. Дана ситуація також матиме вплив на відсоткові ставки: при наявності нових учасників на ринку може відбутися зміна відсоткових ставок та умов кредитування.

Місцеві банки можуть відповісти на цю загрозу шляхом підвищення ефективності операцій, розробки конкурентоспроможних продуктів та поліпшення обслуговування клієнтів.

- Негативні наслідки для фінансової стабільності: зміни в конкурентному середовищі можуть призвести до коливань на ринку, що має потенційно негативний вплив на фінансову стабільність. Як наслідок непрогнозовані фактори та велика конкуренція можуть створити ризик невдач для деяких банків. Надмірна конкуренція може змусити банки зменшити відсоткові ставки, що може вплинути на їхню прибутковість. Для нівелювання ризиків банки можуть розробити стратегії для мінімізації ризиків, такі як диверсифікація портфеля та покращення управління ризиками [16].

1.2. Внутрішні загрози: Це фактори, що виникають з самої банківської системи:

- Застаріле обладнання та технічні збої: використання застарілого обладнання може призводити до технічних збоїв, які загрожують нормальному функціонуванню банківської системи. В результаті збої можуть спричинити втрату важливих даних, включаючи фінансові та особисті дані клієнтів. Технічні

проблеми можуть призвести до затримки обробки транзакцій та обслуговування клієнтів. Для уникнення цих загроз важливо проводити систематичну модернізацію обладнання та вдосконалення технічних процесів.

- Інноваційні ризики та захист інформації: застосування новітніх технологій може викликати інноваційні ризики та загрози безпеці інформації. В результаті використання інтернет-технологій може збільшитися ризик кібератак та витоку конфіденційної інформації. Інноваційні системи можуть бути більш вразливими до несанкціонованого доступу. Важливо розробляти та впроваджувати ефективні стратегії захисту даних, використовувати сучасні методи шифрування та мережеві технології для запобігання атакам.

- Несправжня внутрішня злочинність: зловживання працівниками своїм становищем та доступом до конфіденційної інформації. В результаті дії недобросовісних працівників можуть спричинити фінансові втрати та порушення конфіденційності, інциденти внутрішньої злочинності можуть суттєво вплинути на репутацію банку. Важливо впроваджувати системи моніторингу та підвищувати рівень контролю для попередження внутрішньої злочинності [71].

2. Форма прояву ризиків банківської діяльності включає:

2.1. Зростання витрат на формування резервів, погіршення якості кредитного портфеля та інші наслідки.

- Зростання витрат на формування резервів може зменшити прибутковість банку, оскільки ці витрати покриваються за рахунок прибутку. Це може призвести до меншого обсягу кредитування, обмежуючи доступ до фінансових ресурсів для підприємств та населення.

- Погіршення якості кредитного портфеля, збільшення кількості неплатоспроможних кредитів може призвести до зниження активів банку та зростання його зобов'язань. Це може спричинити збільшення кількості банківських неплатоспроможностей, що впливає на фінансову стабільність підприємств та господарства в цілому.

- Відплив залучених коштів, вкладів може зменшити ліквідність банку та обмежити його можливість надавати кредити. Це може призвести до скорочення кредитного обсягу, що впливає на розвиток підприємств та споживчу активність.

- Загроза конкурентоспроможності може призвести до втрати ринкової частки та зменшення прибутковості. Це може обмежити вибір фінансових послуг для клієнтів, впливаючи на їх доступність та вартість.

- Системні ризики, такі як фінансові кризи, можуть призвести до збитковості та зниження капіталізації банків, що може спричинити рецесії та зростання безробіття в економіці.

2.2. Системні ризики в банківській діяльності:

- Зниження капіталізації: може виникнути через непередбачені збитки, неудачні інвестиції або значне зменшення стійкості фінансового портфеля. Щоб уникнути або пом'якшити цей ризик, банки повинні уважно оцінювати ризики своєї діяльності, здійснювати стрес-тести та мати достатній рівень капіталу для покриття можливих збитків.

- Інфляційні процеси: можуть виникнути через надмірну емісію грошей, зростання цін на товари та послуги, що може вплинути на покупну спроможність громадян та підприємств. Щоб уникнути або пом'якшити цей ризик, банки повинні уважно контролювати грошовий обіг, співпрацювати з регуляторами та приймати заходи для збалансування грошового ринку та уникнення зайвої емісії грошей.

- Зростання доларизації: збільшення використання іноземної валюти через невпевненість у місцевій валюті або економічні проблеми. Щоб уникнути або пом'якшити цей ризик, необхідно впровадити ефективне валютне регулювання, впровадити політики, спрямовані на стабільність національної валюти та регулювання іноземної валюти в економіці.

- Тривалість впливу: постійний вплив зовнішніх факторів, таких як глобалізація та інновації, які можуть мати довгострокові наслідки. Щоб уникнути або пом'якшити цей ризик, необхідно розробляти стратегії управління

довгостроковими ризиками, адаптуватися до змін в економіці та впроваджувати інновації для підвищення стійкості.

Глобалізація економіки та інноваційність банківської діяльності:

Під впливом глобалізації банки мають можливість розширити свою діяльність на міжнародному рівні, залучаючи нових клієнтів та впроваджуючи нові фінансові операції. Завдяки інноваційним технологіям банки можуть покращити свої послуги, запроваджуючи онлайнбанкінг, мобільні додатки та інші цифрові рішення. Глобальна конкуренція стимулює банки оптимізувати витрати та шукати ефективні технологічні рішення.

Глобалізація дозволяє банкам та їх клієнтам отримувати доступ до різноманітних інвестицій та фінансових інструментів. Однак глобальні зв'язки можуть зробити банківську систему вразливою до фінансових криз та коливань у світовому економічному середовищі. Інноваційні технології можуть стати об'єктом кібератак та порушень безпеки, що загрожує конфіденційності та цілісності фінансової інформації.

Глобалізація може призвести до нерівномірного розвитку банківської системи, висуваючи певні країни або банки у вигідніше положення порівняно з іншими. Різниця в регуляції між країнами може створювати труднощі для банків у веденні міжнародної діяльності та викликати несумісність вимог різних регуляторних органів. Важливо враховувати вплив високої технологічної конкуренції та зростання використання інтернет-технологій на забезпечення безпеки банківської системи [15-16].

Фінансова безпека банку в умовах цифрової трансформації полягає у забезпеченні оптимальних умов для ефективного управління, використання та формування ресурсів. Банк повинен бути здатним протистояти дестабілізаційним чинникам, використовуючи як традиційні, так і нові підходи, що враховують цифрові технології.

Фінансова безпека полягає у забезпеченні високоякісної та стійкої діяльності банку, а також в захисті баз даних в мережі та в Інтернеті. Це

досягається за допомогою цифрових програм та алгоритмів, які гарантують надійність операцій та конфіденційність інформації.

Особлива увага приділяється використанню Інтернету для підвищення зручності та швидкості обміну інформацією, але це також створює кіберзагрози. Банки повинні вживати ефективні заходи для захисту своїх даних від кібератак, використовуючи сучасні засоби та стратегії кібербезпеки.

Це визначення враховує сучасні виклики банківської сфери, де цифрова трансформація є не лише можливістю для розвитку, але й викликом для забезпечення безпеки та захисту від нових загроз [71].

Ідентифікація, виявлення, оцінка та забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності на сучасному етапі є невід'ємною частиною управління банківським менеджментом, що стає актуальним на різних рівнях – як мікрорівень (внутрішні процеси банку), так і макрорівень (вплив економічних та соціокультурних чинників). Особливу вагу отримує це завдання в умовах посилення цифровізації економіки, оскільки цифрові технології та засоби зв'язку не лише розширюють можливості банківської сфери, а й створюють нові виклики та загрози. Авторське трактування поняття «фінансова безпека банківської системи в умовах цифровізації та воєнного стану в країні» враховує процеси цифровізації фінансової сфери. Це означає, що визначення даного поняття не лише враховує традиційні аспекти безпеки, але і враховує нові вимоги та можливості, що виникають зі зростанням використання сучасних технологій. Рекомендації щодо розрахунку фінансової безпеки банку відкривають нові можливості для подальших досліджень та удосконалення методик оцінки в галузі забезпечення безпеки банківської діяльності. Це може стати основою для практичного застосування в діяльності кожного банку, забезпечуючи оптимальні стратегії та заходи для забезпечення фінансової стійкості та захисту від нових форм загроз.

ВИСНОВКИ

Банківська система грає важливу роль у формуванні економічних відносин між суб'єктами грошового ринку, є ключовим учасником економічної структури, організує рух фінансових потоків і становить основу кредитної системи країни. Інституційно-економічний підхід розглядає банківську систему як систему, що базується на заздалегідь визначеній концепції, де кожен вид банківських установ займає певне місце. Структура банківської системи залежить від конкретних суспільно-економічних умов. Банківська система відіграє особливу роль у економічній інфраструктурі через формування грошової пропозиції, перерозподіл вільних грошових коштів та їх трансформацію у функціонуючий капітал для розвитку реального сектору. Депозитна діяльність банків впливає на мультиплікативні макроекономічні процеси, а банківська система є "інформаційним центром", який збирає і аналізує інформацію про стан справ у реальному секторі для вдосконалення грошово-кредитної політики та підвищення ефективності економіки країни.

Діяльність банківських установ тісно пов'язана з усіма економічними процесами в країні. Банки взаємодіють з системою ціноутворення, бюджетною та податковою політикою, умовами зовнішньоекономічної діяльності, політикою цін і прибутків. Банківські установи активно впливають на соціально-економічні процеси в країні, сприяють економічному зростанню та соціальному розвитку.

Регулювання банківської діяльності є важливою складовою фінансової системи, яка забезпечує стабільність банків та економіки в цілому. Засоби регулювання банківської діяльності Національного банку України ґрунтуються на Конституції України, принципах верховенства права та підприємницької діяльності. Вони включають заходи, методи дій, які можуть застосовуватися незалежно або в поєднанні, відповідно до функцій та можливостей НБУ, передбачених законом, з метою досягнення функціональних цілей НБУ.

Умови війни, економічної невизначеності та світового спаду ускладнюють роботу банківської системи України. В цьому контексті, для підготовки

ефективної економічної політики банків, актуальними залишаються збільшення коштів, капіталізація та підтримка ліквідності на відповідному рівні.

В 2023 році банківська система України встановила два історичні рекорди. Нарахований податок на прибуток склав 73,5 млрд грн, що у 10 разів більше, ніж у 2022 році, і в 11,5 раза більше, ніж у 2021 році. Це також удвічі перевищує показники за попередні 15 років. Чистий прибуток склав 86,5 млрд грн після сплати податку, що учетверо більше, ніж у 2022 році, і на 12% більше, ніж у 2021 році. Восени 2023 року в Україні було введено оподаткування надприбутків банків за підвищеними ставками: 50% у 2023 році та 25% з 2024 року. Цей захід був вжитий в багатьох європейських країнах, але в Україні його впровадження було обумовлено повномасштабною війною. Збільшення чистих процентних доходів стало основним фактором зростання прибутку. Це було досягнуто завдяки безризиковим операціям з державними цінними паперами, таким як депозитні сертифікати та ОВДП. Також відбулося зростання процентної маржі і помірних відрахувань у резерви.

Адаптація банківської системи до умов війни, зниження експортних надходжень, негативних демографічних змін та сповільнення розвитку світової економіки вимагає від банків не тільки повернення до напрацьованих в довоєнні часи бізнес-моделей, але й пошуку форм відновлення кредитування та формування ефективної внутрішньої антикризової моделі регулювання роботи банку.

Аналіз показує, що управління ліквідністю в банках здійснюється на задовільному рівні, з дотриманням всіх нормативів та постійним покращенням діяльності. Виявлено, що на ліквідність банків впливає багато факторів, які поділяють на зовнішні та внутрішні. Це допомагає ефективніше управляти ліквідністю та розробляти стратегії швидкого реагування на їх вплив. Потреби банку в ліквідних коштах та рішення щодо їх розміщення повинні постійно аналізуватися для запобігання надлишку або дефіциту ліквідних коштів.

У ході дослідження були розглянуті особливості та принципи функціонування банківської системи в умовах воєнного стану, такі як дефіцит

кваліфікованого персоналу, кібератаки, овердрафти на касі, конфіскація банківських рахунків, збитки тощо. Були визначені зміни в структурі банківського сектору, такі як обмеження руху капіталу та фіксація валютного курсу, скасування нагляду за пруденційними нормативами, формалізація "кредитних канікул" для позичальників, спрощення вимог до операційної діяльності. Були досліджені ключові тенденції банківського сектору, такі як налагодження системи безготівкових розрахунків, стабілізація системи електронних платежів та введення новітньої системи BankID НБУ. Крім того, були виділені ключові принципи та інструменти фінансової підтримки вітчизняних банків регулятором - НБУ, такі як покращення системи кіберзахисту, налагодження касового обігу у банках, рефінансування та надання бланкового кредиту, зниження операційних збитків через закриття відділень та зменшення ризику ліквідності коштів.

Існують два можливі шляхи для вирішення суперечностей післявоєнної банківської трансформації в Україні: залучення зовнішнього контролю - залучення Групи Світового банку, ЄБРР, KfW, Європейського інвестиційного банку та Банку розвитку Ради Європи, до якого Україна приєдналася у 2023 році, для фінансування проєктів відновлення України, приватизація наявних державних банків на користь залучення іноземного капіталу, інституційна зміна структури банківського сектору в Україні зі зменшенням до не впливової частки національного приватного банківського капіталу; національно-вкорінений шлях передбачає підтримку легального національного банківського капіталу, ефективну післявоєнну приватизацію державних банків через застосування народного IPO залученням МФО як міноритарних акціонерів, комплекс законодавчих та нормативних інституційних змін у корпоративному управлінні державною часткою банківської системи шляхом створення у 2025 році об'єднаної ефективної Держбанківської групи України.

Ідентифікація, виявлення, оцінка та забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності на сучасному етапі є невід'ємною частиною управління банківським менеджментом, що стає актуальним на різних рівнях – як

мікрорівень (внутрішні процеси банку), так і макрорівень (вплив економічних та соціокультурних чинників). Особливу вагу отримує це завдання в умовах посилення цифровізації економіки, оскільки цифрові технології та засоби зв'язку не лише розширюють можливості банківської сфери, а й створюють нові виклики та загрози. Авторське трактування поняття «фінансова безпека банківської системи в умовах цифровізації та воєнного стану в країні» враховує процеси цифровізації фінансової сфери. Це означає, що визначення даного поняття не лише враховує традиційні аспекти безпеки, але і враховує нові вимоги та можливості, що виникають зі зростанням використання сучасних технологій. Рекомендації щодо розрахунку фінансової безпеки банку відкривають нові можливості для подальших досліджень та удосконалення методик оцінки в галузі забезпечення безпеки банківської діяльності. Це може стати основою для практичного застосування в діяльності кожного банку, забезпечуючи оптимальні стратегії та заходи для забезпечення фінансової стійкості та захисту від нових форм загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева О.В. Банківська система України: стан та тенденції розвитку. *Економіка і управління: Збірник наукових праць*. 2023. Випуск 53. URL: <https://em.duit.in.ua/index.php/home/article/view/84/80>
2. Балдич Н., Гринчук Н., Ходько Н., Чорній Л., Глібіщук Я. Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Київ: Федерація канадських муніципалітетів / Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2020. №1. 98 с.
3. Банківський сектор отримав 86,5 млрд грн прибутку за 2023 рік згідно з оперативними даними. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bankivskiy-sektor-otrimav-865-mlrd-grn-pributku-za-2023-rik-zgidno-z-operativnimi-danimi>
4. Барановський О. І. Стійкість банківської системи України. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 78–87. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Fu_2007_9_10
5. Бондаренко А. І. Механізми забезпечення фінансової безпеки України при розширенні системи E-banking. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6926/1/13.pdf>. doi: 10.5281/zenodo.1240779.
6. Відтворювальна динаміка економічних систем: інститути та діяльність: монографія / за ред. А. А. Гриценка. Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», 2018. С. 349-394 URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/297.pdf>
7. Волкова Н. І., Побережна А. Р. Сучасний стан ліквідності банківської системи України. URL: <https://japfd.donnu.edu.ua/article/view/15915/15813>
8. Грушко В.І., Лаптев С.М., Любунь О.С., Раєвський К.Є. Банківський нагляд: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. 264 с.

9. Джонсон Чалмерс. Японське економічне диво. Як професійна влада та бізнес збудували провідну економіку світу / пер. з англ. Р. Клочко. Київ: Наш Формат, 2022. 456 с.

10. Дзюблюк О., Рудан В. Управління ліквідністю банківської системи України: монографія. Тернопіль «Вектор», 2016. 290 с.

11. Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та післявоєнної реконструкції: монографія / за ред. академіка Гриценка А. А.; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2022. 636 с. URL: <http://ief.org.ua/wpcontent/uploads/2022/12/Ес-superech-globaliz-talocalizv-umomah-gibryd-viyny.pdf>

12. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. К.: Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.

13. Звіт про фінансову стабільність за червень 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H1.pdf?v=4

14. Карчева Г., Карчева І. Теоретичні та практичні аспекти управління фінансовоекономічною безпекою банків. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 1. С. 168- 198. doi: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.188>.

15. Квасницька Р. С., Антонюк О.В. Фінансова безпека банківської діяльності: сутнісний та забезпечувальний аспекти. *Фінансовий простір*. 2019. № 3 (35). 67-74.

16. Коробцова Д.В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 141-146. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27>.

17. Коцюба І. Управління ліквідністю – основа інтеграції стратегічного управління фінансовою діяльністю у банку. *Економічна наука*. 2017. № 6. С. 81–85.

18. Криклій О. А., Москаленко А. О. Вплив невизначеності на ліквідність банківської системи. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8319>

19. Ларіонова К.Л., Капінос Г.І., Балактіонова Д.О. Проблеми формування фінансових ресурсів банківської системи України в умовах фінансової нестабільності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 6. С. 7-16.

20. Литвинюк М., Демиденко В. Ліквідність банку та банківської системи як показник ефективності діяльності банку та її вплив на прибутковість комерційного банку. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 631–636.

21. Міщенко В. І., Яценюк А. П., Коваленко В. В., Коренєва О. Г. Банківський нагляд: навч. посіб. К.: Знання, 2004. 406 с.

22. Москвін Б.Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2 (46). С.110-119. URL: [10.31558/2307-2318.2022.2.11](https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.2.11).

23. Мушеник І. М., Грушецький С. М., Забезпечення фінансової безпеки України в період воєнного часу та в умовах фінансової інклюзії. *Modern Economics*. 2022. №32. С. 7074. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V32\(2022\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-09).

24. Наглядова статистика. Національний банк України. 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.

25. Нацбанк запроваджує нормативи ліквідності для банківських груп. URL: https://biz.ligazakon.net/news/224772_natsbank-zaprovadzhu-normativi-likvdnost-dlya-bankvskikh-grup

26. Неізнана О.В. Сучасні інструменти підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. Ст 1-7. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1401/1351>

27. Новікова Т., Антоненко О., Бауліна О. Управління ліквідністю банківської системи України: сучасний стан та проблеми. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 2. С. 32–44.

28. Олійник В. Банківська система України встановила два історичних рекорди у 2023 році. URL: <https://ain.ua/2024/02/14/bankivska-systema-ukrayiny-rekordy-u-2023-roczy/>

29. Оновлено вимоги до структури капіталу банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-vimogi-do-strukturi-kapitalu-b...>
30. Орлюк О.П. Банківське право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 376 с.
31. Офіційній сайт інформаційного порталу Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>.
32. Офіційний Сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/local_bonds_issued_during_the_war_time-572
33. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>
34. Офіційний сайт онлайн-журналу «Форіншурер». URL: <https://forinsurer.com>
35. Петрук О.М., Петрук А.О. Теоретичні засади забезпечення безпеки операцій банків з похідними фінансовими інструментами. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 3 (101). С. 87-98. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2022-3\(101\)-87-98](https://doi.org/10.26642/jen-2022-3(101)-87-98).
36. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
37. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
38. Прозоров Ю. В. Рада НБУ як інститут незалежності центрального банку при проведенні суверенної монетарної політики. *Гальчинські читання : зб. матер. міжнар. наук. конф.* (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.) / упоряд. А.Л. Дешко; за ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2023. С. 96-98
39. Прозоров Ю. Розв'язання інституційних суперечностей післявоєнної трансформації банківської системи України. *Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в умовах інтеграції України в ЄС*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, Київ, 16 квіт. 2024 р. Дніпро: Середняк ТК, 2024.–С. 132–134.

40. Прокопенко Н.С. Принципи функціонування банківської системи України в умовах війни. *Фінанси, банківська справа та страхування*. 2022. № 41. Ст. 1-8. URL: <https://doi.org/10.32782/25240072/2022-41-33>
41. Редчук Д. Як захистити свої дані і не стати легкою здобиччю для віртуальних злочинців? *Економічна правда*. 2022. №1. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/4/690011/>
42. Результати діяльності Системи BankID НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/sistema-bankid-nbu-maye-visokiypopit-sered-gromadyan-dlya-otrimannya-derjavnih-ta-bankivskih-onlayn-poslug>
43. Рудевська В., Боярко І., Щербина А., Сидоренко О., Коблик І., Пономарьова О. Вплив ліквідності банківської системи України на обсяги кредитування та інвестування в державні цінні папери в умовах війни. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. №1(54). С. 37–50. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.54.2024.4283>
44. Савлук М.І. Трансформація функціональних завдань НБУ в умовах системної розбалансованості економіки. *Фінанси України*. 2016. № 9. С. 53-64.
45. Стечишин Т.Б., Малахова О.Л. Банківська справа. навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 403 с.
46. Халімон Т. М. Принципи (засади) організації та здійснення банківської діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4(25). Т 3. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v4-3_2018/17.pdf
47. Шапран В. Помилки НБУ та девальвація гривні. 17.07.2023. URL: <https://investory.news/vitalij-shapran-pomilki-nbu-ta-devalvaciya-grivni/>
48. Austin Kimson. The Financial System Consequences of the Russia-Ukraine War. Bain & company. 2022. №1. URL: <https://www.bain.com/insights/the-financial-system-consequences-of-the-russia-ukraine-war/>
49. Claessens S., Klingebiel K., Schmukler S. Government Bonds in Domestic and Foreign Currency: The Role of Institutional and Macroeconomic Factors. *Review of International Economics*. 2007. №15. С. 370-413. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9396.2007.00682.x>

50. Danylyshyn B., Bohdan T. Perekhod do voyennoi ekonomiky. *Mirror of the Week: Macroeconomics*. 2023, December 04 URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/perekhid-do-vojennoji-ekonomiki-chotiri-holovni-kroki-jaki-maje-zrobiti-ukrajina.html>

51. David Van den Berghe. Ukraine invasion - potential impacts for financial service companies. *Expert risk article*. 2022. №1. URL: <https://www.agcs.allianz.com/news-and-insights/expert-risk-articles/ukraine-invasion-impacts-financialservices.html>

52. Dziublyuk O.V., Rudan V.Y. Liquidity management of the banking system of Ukraine. Ternopil: Vector. 2016. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12613/1/Дзюблук_Рудан.pdf

53. Financial Stability Report June 2023. (n.d.). Official website of the NBU. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report>

54. Gros D. Banks as buyers of last resort for government bonds? EconPol Policy Brief, 2017. 04. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/219526/1/econpol-pol-brief-04.pdf>

55. Hotten Rl. Ukraine conflict: What is Swift and why is banning Russia so significant? BBC News. №1. URL: <https://www.bbc.com/news/business-60521822>

56. Kuznetsova A. Y., Pohorelenko N. P. (). Mechanism of providing financial stability of the banking system of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2020. №2(33). С. 37–47. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.206396>

57. Kuznetsova L., Kutuzova N. Solvency and Liquidity: Clarification of Concepts. *Money and Credit*. 2007. №8. С. 26-29.

58. Malakhova O.L., Rudan V.Y. Theoretical principles of banking liquidity and factors that determine it. *Actual problems of regional economic development: scientific collection*. 2010. №1. С.217-223. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14995/1/теоретичні%20засади%20банківської%20ліквідності.pdf>

59. Management Solutions. War in Ukraine Impacts on the banking sector. *Research & Development*. №1. P. 1-30. URL: <https://www.managementsolutions.com/sites/default/files/publicaciones/eng/war-in-ukraine-impacts-on-the-bankingsector.pdf>
60. Mariam ElMaghraby. The impact of the Russian war in Ukraine on the financial sector. *Economics, Financial Services, Worldwide*. 2022. № 1. URL: <https://infomineo.com/the-impact-of-the-russian-war-in-ukraine-on-the-financialsector/>
61. Morgan J.P. The Russia-Ukraine Crisis: What Does It Mean For Markets?. J.P. *Morgan Global Research*. 2022. №1. URL: <https://www.jpmorgan.com/insights/research/russia-ukraine-crisis-market-impact>
62. Pavlov V.I., Pylypenko I.I., Kryvovyazyuk I.V. Securities in Ukraine. Manual. Kyiv: Kondor. 2004. URL: http://library.wunu.edu.ua/libsearch/DocDescription?doc_id=211989
63. Petryk O. I., Kuznietsova A. Ya. Macroprudential policy in crisis conditions. *Economy of Ukraine*, 2020. №7. C. 55-63. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001149578> DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.07.055>
64. Plotnikov O. The response of the Ukrainian banking sector to the Ukraine-Russia conflict. *International Bar Association*. 2022. №1. URL: <https://www.ibanet.org/Banking-market-response-to-Russian-military-aggression-againstUkraine>
65. Statistics of the Ministry of Finance on the financing of the state program of business lending «5-7-9%». (n.d.). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-zachas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano>
66. Statistics of the Ministry of Finance on the placement of domestic government bonds. (n.d.). URL: <https://mof.gov.ua/uk/ogoloshennja-ta-rezultati-aukcioniiv>
67. Statistics on the sale and redemption of government bonds. (2023, July 5). Official website of the NBU. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pochatku-2023->

roku-uryad-zaluchiv-vid-prodaju-ovdp-na-auktsionah-ekvivalent-293-mlrd-grn-a-zagalom-uprodovj-voyennogo-stanu--545-mlrd-grn

68. Teixeira J.C., Vieira C., Ferreira P. (). The Effects of Government Bonds on Liquidity Risk and Bank Profitability in Cape Verde. *International Journal of Financial Studies*. 2021. № 9, 2. <https://doi.org/10.3390/ijfs9010002> DOI: <https://doi.org/10.3390/ijfs9010002>

69. This note is an abridged version of the OECD (2022), International investment implications of Russia's war against Ukraine, OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/a24af3d7-en>.

70. Ukraine completed the accession process and became the CEB's 43rd member state on Thursday, 15 June 2023. URL: <https://coebank.org/en/news-andpublications/news/ukraine-joins-ceb/>

71. Varnalii Z, Mekhed A. Business entities' financial security under digital economy. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2022. Vol. 4 (45). P. 267-275. URL: 10.55643/fcaptop.4.45.2022.3813

72. WASHINGTON. Russian Invasion of Ukraine Impedes Post-Pandemic Economic Recovery in Emerging Europe and Central Asia. WASHINGTON. 2022. №1. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/10/04/russianinvasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central->